

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna-Karin Bergman

Trender inom Rymdrätten

Examensarbete i folkrätt
20 poäng

Handledare: Said Mahmoudi

VT-2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 RYMDRÄTTENS HISTORIA	4
1.1 Introduktion	4
1.2 Romartiden	4
1.3 Medeltiden	4
1.4 Upplysningstiden och lufträtten	6
1.5 Lufträtten idag	6
1.6 Sammanfattning	7
2 RYMDÅLDERN	9
2.1 Introduktion	9
2.2 Hur det hela började	9
2.3 Människan, en del av rymden	10
3 FOLKRÄTT OCH RYMDRÄTTEN	12
3.1 Introduktion	12
3.2 Folkrättens historia.	12
3.2.1 Folkrättens karaktär	13
3.2.2 Typer av jurisdiktion.	13
3.2.3 Statsjurisdiktionens karaktär och innehåll	14
4 UTVECKLINGEN AV RYMDRÄTTEN INOM FN	16
4.1 Introduktion	16
4.2 Bakgrund	16
4.3 Resolutionerna	16
4.3.1 Resolution 1721 (XVI) 20 december 1961	16
4.3.2 Resolution 1884 (XVIII) 17 oktober 1963	17
4.3.3 Resolution 1962 (XVIII) 13 december 1963	17

5	RYMDRÄTTSTRAKTATER	19
5.1	Introduktion	19
5.2	1967 års Rymdfördrag	19
5.2.1	Bakgrund	19
5.2.2	Förhandlingarna	19
5.2.3	Definitioner	21
5.2.3.1	Begreppen yttre rymden och himlakroppar	21
5.2.3.2	Definition och gränsdragning gällande yttre rymden.	22
5.2.4	Fördragets innehåll	23
5.2.5	Sammanfattning	24
5.3	1972 års Ansvarskonvention	25
5.3.1	Inledning	25
5.3.2	Konventionens Innehåll	25
5.3.2.1	Definitioner i konventionen	25
5.3.2.2	Enskilt och solidariskt ansvar	26
5.3.2.3	Begränsning av betalningsansvar?	27
5.3.3	Sammanfattning	27
5.4	1979 års Månavtal	28
5.4.1	Inledning	28
5.4.2	Månavtalets innehåll	28
5.4.2.1	Månavtalets omfattning	29
5.4.2.2	Common Heritage of Mankind	29
5.4.3	Sammanfattning	30
6	RYMDFÖREMÅLENS LEGALA STATUS	32
6.1	Introduktion	32
6.2	Definitioner	32
6.2.1	Rymdfarkost och rymdfartyg	32
6.2.2	Satelliter	32
6.2.3	Rymdobjekt	33
6.3	Förbjudna rymdobjekt	33
6.4	Registreringskonventionen	34
6.4.1	Konventionens innehåll	34
6.4.2	Försäljning av satelliter i omloppsbana	35
6.4.3	Internationell registrering	37
6.5	Svenska registreringsregler	37
6.6	Sammanfattning	38
7	KOMMERSIALISERING OCH RYMDRÄTT	40
7.1	Introduktion	40
7.2	Kommersiella organisationer inom området för telekommunikationssatelliter	40
7.2.1	Inledning	40
7.2.2	International Telecommunications Satellite Organisation: INTELSAT	41
7.2.2.1	Slutgiltiga överenskommelser	41

7.2.2.2	INTELSAT:s uppgifter och uppbyggnad	42
7.3	Kommersiella organisationer inom sjöfartskommunikation	43
7.3.1	Inledning	43
7.3.2	International Maritime Satellite Organization: INMARSAT	43
7.4	Privata företag och rymdrätt	44
7.4.1	Inledning	44
7.4.2	Indirekt deltagande	44
7.4.3	Direkt deltagande	45
7.5	Försäkring och kommersialitet av yttre rymden	45
7.5.1	Inledning	45
7.5.2	Egendomsförsäkring	46
7.5.3	Försäkring gällande skadeersättning för tredje part	46
7.5.3.1	The NASA Act on Insurance and Indemnification	47
7.5.4	Sammanfattning	48
7.6	Existerande regler avseende kommersialitet	49
7.6.1	Internationella regler	49
7.6.1.1	Rymdfördraget	49
7.6.1.2	1972-års Ansvarskonvention	51
7.6.1.3	Registreringskonventionen	51
7.6.1.4	Månavtalet	52
7.6.2	Nationella regler	52
7.7	Ändringar och tillägg i existerande regler gällande kommersialitet	53
8	SLUTSATS	57
BILAGA A		59
SIRIUS 3		59
Astrid 2		59
LITTERATURFÖRTECKNING		60

Sammanfattning

Detta examensarbete i juridik har till syfte att ge en utförlig bakgrund till hur rymdrätten uppkommit och hur den ser ut idag.

Rymdrätten är en del av folkrätten och styrs därför framförallt av internationella bestämmelser. Sverige är dock ett av de länder som har en nationell rymdlag. Arbetet behandlar därför såväl internationella som nationella bestämmelser. Jag har, med avsikt, valt att inte avgränsa arbetet till en strikt frågeställning eller ett strikt problem. Detta på grund av att jag själv sett detta arbete som en möjlighet att lära mig om ämnet i stort. Vissa avsnitt har jag dock valt att analysera på djupet (se till exempel avsnittet om kommersialisering) då de främst behandlar frågor som idag diskuteras på hög nivå inom FN:s rymdverksamhet.

Rymdrätten är ett mycket stort område inom folkrätten. Den har sitt ursprung i havsrätten och lufträtten. Dessa tre områden är dock idag att se som olika ämnen. Medan lufträtten och havsrätten utvecklades till att omfatta suveränitetsprincipen utvecklades rymdrätten till att omfatta principen om staters frihet.

Rymdrätten styrs främst av internationella bestämmelser. Jag har i detta arbete valt att redogöra för fyra av dem. Rymdfördraget, 1972 års Ansvarskonvention, 1979 års Månavtal och Registreringskonventionen. Jag har även valt att beröra folkrättens tillämpning på rymdrätten. Under avsnittet "Kommersialisering och rymdrätt" har jag redogjort för viktiga frågor som idag diskuteras inom FN:s rymdverksamhet och försökt ge subjektiva svar på problem som ännu inte lyckats lösas. Vad jag, under arbetes gång, fann var att många av de rymdrättsliga bestämmelser som idag existerar inte är tillfredsställande på alla plan. De upprättades under en tid då så gott som all företagsamhet var statligt ägd. Bestämmelsernas materiella innehåll har inte uppdaterats till att överensstämma med den statliga avreglering som skett och omfattar därför inte rymdaktiviteter företagna av andra subjekt/objekt än stater. Det skall dock tilläggas att man inom FN är medveten om detta problem och en diskussion kring ämnet har inletts.

Förord

Anledningen till mitt ämnesval har i mångt och mycket bestått av ett intresse som funnits sedan barnsben, rymden. Rymden har länge varit en fascination då mycket av den fortfarande är utforskad. Området rymdrätt, i en folkrättslig mening, är dock något som jag inte kom i kontakt med förrän år 2000. Jag läste en artikel i Jusek (nr 3, 2000) om en kvinna vid namn Katrin Nyman-Metcalf som 1999 doktorerade i rymdrätt. Ämnet drev mig till nyfikenhet och jag bestämde mig för att erhålla kunskap inom området. Frukten av den kunskap jag uppnådde har här samlats för att utgöra mitt examensarbete vid Lunds Universitets juridiska fakultet.

Då ämnet visade sig vara mer komplicerat än vad jag trodde från början, har jag varit i stort behov av experthjälp, som jag erhållit såväl inom universitetsvärlden som utanför. Det är därför på sin plats att tacka de personer som bistått mig med information och som stått ut med mina telefonsamtal i tid och otid. Först och främst vill jag tacka min handledare Said Mahmoudi, professor i internationell rätt vid Stockholms Universitets juridiska fakultet, för att han tagit mig under sina vingar och guidat mig genom djungler av bestämmelser. Jag vill sedan tacka ett par personer som varit oumbärliga då det gäller praxis på rymdrättsområdet. Niklas Hedman, kansliråd vid Utrikesdepartementets enhet för folkrätt, mänskliga rättigheter och traktaträtt. Bo C. Johansson på Rymdbolaget och Silja Strömberg på Rymdstyrelsen. Sist men inte minst vill jag tacka min sambo Christopher Wahlberg för att han varit tålmodig och förstående i såväl medgång som motgång under den tid jag arbetat på uppsatsen.

Förkortningar

GA	General Assembly, generalförsamling
FN	Förenta Nationerna
ILM	International Legal Materials
Res	Resolution
SFS	Svensk Författningssamling
SÖ	Sveriges Överenskommelser med främmande makter. Sedan 1991 Sveriges Internationella Överenskommelser
UKTS	United Kingdom Treaty Series
UN	United Nation, se FN
UNTS	United Nations' Treaty Series
UST	United States' Treaties

1 Rymdrättens historia

1.1 Introduktion

Rymdrätten är ett relativt nytt område inom folkrätten. Dess legala status har sin härkomst i havs- och lufträtten. Trots sin härkomst är i dag framförallt lufträtten och rymdrätten att se som två olika rättsområden. Under detta avsnitt kommer lufträttens legala status förr och nu och rymdrättens utveckling ur lufträtten diskuteras. Havsrättens historia kommer behandlas översiktligt. För att påvisa rymdrättens fjärmande från lufträtten, kommer framförallt suveränitetsprincipen redovisas och diskuteras.

1.2 Romartiden

Den rätt vi idag använder oss av teoretiskt och praktiskt kan till stor del härröras tillbaka till det romerska samhällets rättsliga kultur. Runt år 500 efter Kristus kom Kejsar Justinianus att ta makten och med honom moderniserades rättsordningen. Under tiden som kejsare sammanförde och renade Justinianus den romerska rätten genom att utfärda så kallade Codex.¹ Med moderniseringen följde ett nytt tankesätt, lagarna utvecklades till att omfatta större områden än man tidigare reglerat. Ett av de nytänkande och omfattande rättsliga områden var luften och dess legala status. Romarna såg luften över land som en förlängning av staten, som behövde kontrolleras. Under denna tid skilde man på privat och offentligt luftrum, vilket var knutet till markens legala status. Luftrummet över privat mark var något markägare kunde köpa sig till. Efter ingått köpeavtal erhöll markägaren ett servitut som sträckte sig obegränsat upp i luften från hans privata mark. Allt luftrum var dock inte till salu. Ovanför offentligt luftrum var luften till för alla och kunde på så sätt inte ägas. Uppfattningen om att offentligt luftrum fick beträdas av alla står att finna i *Corpus Iuris Civilis (Institutiones)* vilken återger ”*Et quidem naturali jure communia sunt omnium haec: aer et aqua profluens et mare*”.²

1.3 Medeltiden

Under medeltiden blev den romerska rätten världslig. Studenter från hela Europa strömmade till Norditalien, för att ta del av den romerska rätten vid universitetet i Bologna som inrättades 1088. Bolognaskolan var nära knuten

¹ Kejsarliga Lagar.

² Och enligt naturrätten är alla dessa gemensamma: luft rinnande vatten och havet. Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space-Appropriation or Use?* s. 37.

till en handskrift av Justinianus Digests och vid universitetet hölls särskilda föreläsningar i digesterna, codex och institutionerna.

Så småningom utvecklades ett system av kommentarer vilket kom att kallas *Glossor*. Dess utövare, *Glossatorerna*, gjorde parallellhänvisningar och ordförklaringar inom de dåtida lagverken, genom att skriva så kallade noter (glossor) i handskrifternas marginaler. Glossatorernas arbete utgjorde en viktig del i en medeltida modernisering av den romerska rätten. De mest kända utövarna av denna nyskapande lagsystematisering var *Irnerius* och dennes fyra elever, så kallade doktorer, *Martinius*, *Bulgarus*, *Jacobus* och *Hugo*. Under 1100-1200-talet då Glossatorerna hade sin höjdpunkt skrevs otaliga verk, men det var främst ett verk som tillägnades mer vikt än de andra glossorna. Den så kallade *Glossa Ordinaria* utfärdades 1235 av *Accurius*. I hans verk går att finna skrifter som behandlade lufträtten, han skriver: ”*Cujus est solem, ejus debet esse usque ad coelum*”.³ Denna glossa kom att gälla som grund för rymdrättens utveckling fram till rymdålderns början på 1950-talet. *Glossa Ordinaria* var baserad på uttalanden som ”*Coelum quad supra id solum intercedit, liberum esse debet*”.⁴

Man kan genom skrifter hänföra tankarna på ett reglerat och kontrollerat luftrum tillbaka till både romartiden och medeltiden. De utformade regleringarna hade sin grund i markens och äganderättens status och beroende på var de befann sig kunde luftrummet antingen bli föremål för privatägande eller fritt utnyttjande. Reglerna kring luftrumets legala status var vid denna tid inte kvalificerat utvecklade då man ännu inte fysiskt kunnat ta sig upp i luften. Tanken med dåtidens regleringar var att kunna kontrollera luftrummet, till förmån för tillvaratagandet av äganderättigheter på jorden.

Under 1600-talet intog *Hugo Grotius* en erkänd position som rättsvetare inom romersk rätt. Hugo Grotius är mest känd för sin latinska kommentar ”*Mare Liberum*”, det fria havet, vilket knöt an till att de öppna havet var fritt från ägande och att alla länder hade tillgång till de sjöfartsvägar som fanns.⁵ Trots att Grotius ägnade mycket tid till nedskrivande av tankar kring havets legala status, gjorde han även ett uttalande gällande luftrummet. Grotius jämställde luftrummet med havet och menade att luften generellt skulle tillhöra mänskligheten och i likhet med havet kunde ingen äga luften.⁶ Värt att påpeka är att Grotius skriver att luften *generellt* skall tillhöra mänskligheten, det finns dock ett undantag. Han menade att om luften behövs för att tillgodose användandet av mark skall luften följa den rätt som satts av den som äger marken. Det finns ingen ytterligare förklaring till vad Grotius avsåg med denna mening, men tydliga spår av skillnaden mellan privat- och offentligt luftrum enligt Justiniansk rätt går att utläsa. Vad

³ Den som äger landet äger också allt uppe i luften. Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space- Appropriation or Use?* s. 37.

⁴ Luften över allt sådant (offentligt) land måste vara fritt.

⁵ *De jure praedae Commentarius* (1609).

⁶ *De jure belli ac pacis, libris tres.* (1651)

Grotius indirekt gjorde gällande i sina uttalade kring luftrummet var att det rådde en analogisk rättstillämpning mellan havets legala status och luftrummet. Grotius menade att det finns en naturlig förklaring till varför havet inte kan bli föremål för rättsligt ägande; vatten eller vätska som inte kan begränsas eller kontrolleras, fysiskt eller rättsligt, utgör inget äganderättssubjekt. Grotius tillade att det inte kunde fastställas om det var land som omringade havet eller om det var havet som omringade land. Det skall tilläggas att Grotius tankar kring begränsningar av havet som ett bärande kriterier till om det kan bli föremål för ägande eller inte, idag inte har något rättsligt värde.

1.4 Upplysningstiden och lufträtten

Under 1700-talet skulle lagarna vara förnuftiga och naturrätten fick fäste som rättsvetenskap. Sveriges förste professor i naturrätt, Samuel Pufendorf, uttalade i skriften *De jure naturae et gentium, libri octo* från 1744, eftersom människan inte kan separera sig själv från jorden, kan hon inte heller utöva suveränitet över luftrummet, med undantag för hur långt upp hon kan sträcka sig rent fysiskt.⁷ Lufträtten hade hittills endast varit ett hjälpmedel för att kunna tillvarata de rättigheter som var knutna till äganderätten på jorden. Detta rättssynsätt förändrades i och med utvecklingen av luftballongen. Den första luftballongen stod färdig 1783 och med dess hjälp kunde nu människan fysiskt separera sig själv från jorden en längre tid. När luftballongen väl var uppfunnen tog luftfartygens utveckling fart.

1.5 Lufträtten idag

Från det att den första flygningen genomfördes av bröderna Wright 1903 fortsatte utvecklingen av luftfartyg i snabb takt. Detta medförde att jurister tvingades se över de rättsliga regleringar som då var gällande på lufträttens område. 1902 formulerade en schweizisk jurist vid namn Nys en teori om *absolut* frihet i luften.⁸ Sedan luftballongernas utveckling och modernisering började man oroa sig för eventuella hot från luften. Framför allt var det spionage man fasade. Nys menade att fruktan för spionage från luften var ett uttryck för paranoia. Motståndare till Nys's teori om absolut frihet ansåg att den delen av luftrummet som står i direkt kontakt med jorden tillhör en stats territorium och skall på så sätt även falla in under en stats suveränitet. Motståndarsidan satte gränsen för territoriell suveränitet vid 330 meter från jordens yta. Denna siffra på grund av att Eiffeltornet då var världens högsta byggnad med sina 300 meter och de extra 30 metrarna på grund av att det var max höjden för en telegrafmast. Förutom Nys och hans motståndare fanns det även andra lärda som förespråkade luftsuveränitet men ansåg att det inte kunde sättas någon gräns uppåt för suveräniteten. De menade att obegränsad suveränitet uppåt var nödvändigt för att kunna försvara sig. Vid

⁷ Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space- Appropriation or Use?* s. 38.

⁸ Ibid s. 42.

sidan av dessa tre olika uppfattningar uppmärksammades även en fjärde, kallad *Zonteorin*. Denna teori var analog med territorialhavet och det fria havet inom havsrätten. De fyra teorierna var de mest framstående men ett otal andra teorier lades fram både för och emot luftsuveränitet.

Den största och mest framgångsrika synen på luftrumets legala status framkom dock snart. Den första *Luft Navigations Kongressen* hölls i Paris 1910. Kongressen visade sig med majoritet vara för en luftsuveränitetsteori men de gick aldrig så långt som att godkänna en strikt territorialsuveränitet. Istället kom man fram till det gemensamma beslutet att staterna hade en rättighet att flyga över varandras territorium så länge man inte utgjorde något hot mot säkerheten.

Under Första Världskriget användes luftfartyg främst för militära mål. Man hade nu börjat använda luften som ett vapen med dödlig utgång. Efter Första Världskrigets slut undertecknades i oktober 1919 *Pariskonventionen*.⁹ Genom Pariskonventionen upprättades den *Internationella luftfartskommissionen*.

I slutet på Andra Världskriget, 1944, bjöd USA in till konferens i Chicago, vilken 52 stater närvarade. Syftet med konferensen var upprättandet av en ny reglering gällande internationell lufttransport. Att en ny reglering behövdes ansågs nödvändigt då teknologin under 1920-30 talet framskridit i snabb takt. Konferensen resulterade i *Chicagokonventionen*.¹⁰ Konventionen som utgör grunden för det internationella samarbetet inom luftfarten har i stort sett tillerkänts universell anslutning.

Som nämndes tidigare kom medlemmarna i Luftfarts Kongressen 1910 överens om att man skulle få beträda varandras territorium vid fredlig avsikt. Då Första världskriget utbröt 1914 ansågs denna överenskommelse dock för osäker och det stod klart att staterna inte nöjde sig med mindre än fullständig suveränitet i luftrummet över sitt territorium. Detta krav på fullständig suveränitet godkändes och tillämpas även idag. Den fullständiga suveräniteten innebär att luftfartyg från andra stater har rätten att flyga över det fria havet, men har inte rätt att, utan tillstånd, flyga över en stats territorium eller den sistnämndes territorialhav. Till denna fullständiga suveränitet finns dock vissa undantag knutna.¹¹

1.6 Sammanfattning

Lufträtten utvecklades till att omfatta suveränitetsprincipen. Trots alla överenskommelser och traktater, som bygger på principen om en stats suveränitet över sitt luftrum, finns det fortfarande de författare som anser att suveränitetsprincipen inte har något utrymme inom lufträtten. Katrin Nyman

⁹ Paris Convention on the Regulation of Aerial Navigation, Paris 13 oktober 1919.

¹⁰ Chicago Convention on the International Civil Aviation, 1944.

¹¹ Se Artikel 5, Artikel 6 och Artikel 9 i Chicagokonventionen.

Metcalf uttalar från en *lege ferenda* synpunkt, att begreppet luftsoveränitet inte är passande i en modern värld. Katrin framhåller ”*The fact that states have complete control over their airspace may have a limiting impact on communications and it does appear to go against general liberalisation tendencies in world trade*”.¹² Uttalandet kan uppsatsens författare till viss del vara enig med. Kalla kriget är slut och det finns inte, ur den synvinkeln, längre någon klart markerad hotbild. Det pågår dock fortfarande en form av förfinad kapprustning inom avancerad teknologi. Ett område staterna vill skydda från den offentliga publikens insyn. Världen har blivit mer liberal och man arbetar nu mer än någonsin över landgränserna. De internationella projekten har blivit fler och fler och bedrivs med stor framgång. Frågan uppsatsens författare nu ställer sig är om man skulle ha mer framgång gällande handel över gränserna eller om man skulle uppnå en högre form av kommunikation enbart på grundval av luftsoveränitetens avreglering? Det skall uppmärksammas att de stater som undertecknat Chicagokonventionen besitter ett stort utrymme avseende tillstånd för inträde och landning. De stater som inte undertecknat konventionen tillåter till stor del tillträde i luftrummet, genom underteckande av bilaterala och multilaterala avtal. Lufträtten är inte till fullo tillfredsställande på alla plan, men soveränitetsprincipen anses inte besitta någon inskränkande effekt på internationella relationer.

¹² Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?* s. 47.

2 Rymdåldern

2.1 Introduktion

Perioden 1 juli 1957 till 31 december 1958 har kommit att kallas för *International Geophysical Year (IGY)*. IGY var ett gemensamt projekt mellan medlemmarna i det så kallade *International Council of Scientific Unions (ICSU)*. Projektets huvudmål var att genomföra intensiva observationer av jorden och den kosmiska miljön. Ett stort antal länder och organisationer tog del i projektet som innefattade cirka 30.000 vetenskapsmän. IGY har kommit att ses som grunden till rymdålderns början.

2.2 Hur det hela började

Den 4 oktober 1957 utsändes världens första satellit, Sputnik I, upp av Ryssland i omloppsbanan kring jorden. En månad senare utsändes den första levande varelsen upp i Sputnik II. Varelsen var en hund vid namn Laika som fortfarande levde efter att ha cirkulerat jorden i cirka hundra timmar. Sputnik II och hunden Laika var ett viktigt experiment då man på jorden inte någon längre tid kunnat genomföra tester avseende viktlöshet.

Under rymdålderns början pågick en kapplöpning mellan de två supermakterna USA och Ryssland. Då Ryssland lyckats med bedriften att få den första satelliten i rymden fick USA se sig slagna då de inte utsände sin satellit Explorer I förrän i januari 1958. Sovjetunionens nästa uppmärksammade utsändning skedde i januari 1959. Satelliten Lunik I blev första satelliten att ta sig ur jordens gravitationsfält. Forskare menar att Luniks mål var att landa på månen då det uppdagades att satelliten innehöll en sovjetisk flagga med skriften ”SSSR – *january 1959*”.¹³ Sovjetunionen konfirmerade dock aldrig att detta var målet med Luniks rymdfärd. En av anledningarna till forskarnas misstankar om en eventuell månlandning för Lunik I var Sovjetunionens bedrift med Lunik II. Lunik II utsändes i september 1959 och blev den första satelliten att röra månens yta. Resultatet av Lunik II rymdfärd gav upphov till en diskussion gällande månens rättsliga status. En talesman för USA framhävde att nedsättande av emblem eller dylikt på oöckerad mark inte kunde giltigförklaras såsom ett suveränitetsanspråk.¹⁴

Hittills hade man lyckats ta sig ur jordens dragningskraft och röra månens yta, men ingen av dessa satelliter hade med framgång klarat återinträdet i

¹³ Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?* s.49.

¹⁴ Ibid.

jordens atmosfär. Vändpunkten gällande detta problem kom 1960. Den amerikanska satelliten Discoverer XIII klarade inträdet i den heta atmosfären och vid dess återkomst uppstod rykte om att den skulle fotograferat delar av Sovjetunionen. Enligt internationell rätt skulle detta indirekt kunnat uppfattas som en kränkning av suveräniteten. Men då suveränitetsprincipen inte återfanns eller återfinns som en grundprincip inom rymdrätten, kunde man inte ha ställt USA som ansvarig för kränkning av territoriell suveränitet. Detta även om ryktet skulle visat sig vara sant.

2.3 Människan, en del av rymden

Man hade nu anträt rymdåldern men ännu hade inte människan fysiskt vistats utanför jordens atmosfär. Genombrottet kom 12 april 1961 då Yuri Gagarin blev första människan i rymden. USA hade fått se sig besegrade avseende den första satellituppskjutningen, vilket nu upprepade sig gällande första människan i rymden. Första amerikanen i rymden blev John H Glenn Jr. cirka ett år efter Yuri Gagarin.

Under rymdålderns tidiga år talades det om ett samarbete mellan USA och Sovjetunionen. Efter utsändningen av Explorer I i januari 1958, antog USA sin första lag om rymdaktiviteter.¹⁵ Lagen var förgrunden till FN:s aktiviteter i rymden och har enligt vissa författare kallats den första rymdlagen. Enligt denna lag skall rymdaktiviteter utföras fredligt och till fördel för mänskligheten. Detta är det första tecknet på rymdrättens fjärrade från lufträtten med dess suveränitetsprincip. Efter John Glenns rymdresa föreslog Krushchev¹⁶ ett samarbete mellan de två supermakterna. Förslaget välkomnades av USA:s president John F. Kennedy och det första bilaterala avtalet mellan USA (NASA) och Sovjetunionen (USSR Academy of Sciences) slöts 8 juni 1962.

Människan hade nu tagit steget ut i rymden och utvecklingen inom rymdtekniken gick fort. Trots samarbetet existerade dock fortfarande en kapplöpning mellan de två supermakterna. Främsta målet var första människan på månen. Den 12 juli 1969 landade Apollo 11 på månen och Neil Armstrong tog ”*A small step for man a giant leap for mankind*”. Människan fick nu klara bevis för möjligheten att företa rymdfärder under kontrollerade former. Detta gav inspiration att söka sig längre bort från jordens yta och 1971 landade en Sovjetisk rymdfarkost på Mars.

Det var dock inte bara rymdkroppar man intresserade sig av, nu uppkom även frågan om en möjlighet att leva och bosätta sig i rymden. Rymdstationer blev ett nytt begrepp och djupgående arbete påbörjades för att ett sådant projekt skulle bli verklighet. Rymdstationer blev även av intresse för jurister inom området, då ett mer permanent objekt för med sig

¹⁵ The United States 1958 National Aeronautics and Space Act.

¹⁶ Nikita Krushchev (1894-1971) Sovjetunionens regeringschef 1958-1964.

vissa rättsliga problem. Några av dessa problem är frågan om äganderätt och jurisdiktion. 1963 stadgades en definition på Rymdstationer i den så kallade *Radio Regleringen*¹⁷ Rymdstationer definieras där som en station ”*located on an object which is beyond, is intended to go beyond or has been beyond the major portion of Earth’s atmosphere*”. I regleringen stadgas också den första definitionen på yttre rymden som ”*Space at distances from the Earth equal to or greater than the distance between the Earth and the moon*”.¹⁸ Den första Rymdstationen utsändes 1971, men det var inte förrän 1986 som den mest kända rymdstationen MIR utsändes av Sovjetunionen. Under åren som gått har många nationer involverat sig i de vetenskapliga projekt som utförts på och kring MIR. Även rymdorganisationer har medverkat i arbetet. En av dessa är den europeiska motsvarigheten till NASA, European Space Agency (ESA).

Som uppmärksammas har rymdrätten tagit sin utveckling ur lufträtten men de är idag att se som två olika ämnen. Den stora skillnaden är de grundläggande principerna de två områdena vilar på. Lufträtten utvecklades till att innefatta suveränitetsprincipen, medan rymdrätten istället kom att omfatta principen om staters frihet.

¹⁷ Radio Regulations, 1964.

¹⁸ Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?* s. 58f.

3 Folkrätt och rymdrätten

3.1 Introduktion

Under rymdålderns början diskuterades det ofta om folkrätt som sådan kunde appliceras på rymdrätten. Vissa medlemmar i FN ansåg att folkrätten saknade regler gällande rymdaktiviteter, medan andra medlemmar var osäkra på om folkrätten kunde eller borde vidgas till att omfatta rymdrätten.¹⁹ Det är därför av största relevans att studera folkrätten för att kunna utröna om den i sig själv kan appliceras på rymdrätten och, om så är fallet, i vilken utsträckning den kan bli tillämplig. För att kunna utreda de två ovanstående frågorna kan början tas i två resolutioner utfärdade av FN:s generalförsamling, Resolution 1721A (XVI) utfärdad den 20 december 1961 och resolution 1962 (XVIII) utfärdad den 13 december 1963. De två resolutionerna är i sig inte av bindande karaktär utan har enbart en rekommenderande sådan. Den förra ”*commends to states for their guidance [that] international law, including the Charter of the United Nations, applies to outer space and celestial bodies*”, medan den senare ”*solemnly declares that [...] States should be guided by, among others, the principle that their activities in the exploration and use of outer space and celestial bodies shall be carried on in accordance with international law*”.²⁰

3.2 Folkrättens historia.

Termen folkrätt användes för första gången på 1780-talet av Jeremy Bentham i skriften ”*Introduction of the Principles of Morals and Legislation*”. Fram till mellankrigsperioden hade juridiska författare inte haft några svårigheter att definiera folkrätt som ”*den rätt som styr relationer mellan stater*”.²¹ Doktrinen under 1800-talet och början på 1900-talet återgav att endast stater kunde vara föremålet för internationella relationer.

Staterna är fortfarande de mest vanliga subjekten inom folkrätt och deras gemensamma relationer tillhör den viktigaste funktionen inom området. Endast stater kan vara medlemmar i FN, endast stater kan vända sig till FN:s säkerhetsråd då de upplever att freden hotas och endast stater kan protestera till förmån för en andra stat som anser sig blivit kränkt av en tredje part. Detta för med sig att individer har få rättigheter inom folkrätten. Det finns idag två typer av folkrätt. Den *allmänna folkrätten* syftar till regler och principer som kan appliceras på ett stort antal stater. Det kan röra sig om sedvanerättsliga regler eller multilaterala traktater. Då multilaterala traktat blir bindande för många stater har denna typ även kommit att kallas

¹⁹ Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*. s. 70.

²⁰ Ibid s. 71.

²¹ Malanczuk, Peter, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, s. 1.

”Universell folkrätt”. Den *regionala folkrätten* appliceras endast på ett fåtal stater.

3.2.1 Folkrättens karaktär

Bästa sättet att identifiera folkrättens karaktär är att jämföra den med den nationella rätten. Som tidigare redogjorts är folkrätten det rättsliga system som till huvuddel reglerar relationer mellan stater. I motsats till den nationella rätten har folkrätten inte någon lagstiftande församling, ingen permanent domstol som endast tar upp internationellt rättsliga mål och ingen poliskår som enbart upprätthåller de internationella lagarna. Skillnaden mellan internationell- och nationell rätt återfinns dock inte enbart i detaljerna utan i sammanhanget i sig. Folkrätt är inte en rätt baserad på eller upprättad av en styrande makt utan en rätt framtagen av och för jämlingar.

Rymdrätten är en del av folkrätten, men skiljer sig dock från andra områden. Rymden befinner sig på ett avsevärt avstånd från staterna och på grund av restriktioner mot utnyttjandet av rymden och medförandet av höga kostnader, är det endast ett fåtal stater i världen som kan utföra aktiviteter i rymden. Det som dock verkar vara en likhet mellan rymdrätten och andra områden inom folkrätt är att även rymdrätten reglerar aktiviteter utförda av stater.

Enligt FN:s resolutioner 1721A (XVI) och 1962 (XVIII) har det klargjorts att folkrätt skall tillämpas på rymdrätten, men till vilken utsträckning? För att utreda detta är det av relevans att diskutera och redogöra för de olika typer av jurisdiktion som återfinns på området. Bin Cheng uppställer i sin artikel, ”*Crimes on Board Aircraft*”²² från 1959, tre olika typer av statsjurisdiktion, den *territoriella*, den *kvasi territoriella* och den *nationella*. De tre typerna av statsjurisdiktion delas sedan in i två beståndsdelar, som han valt att kalla *Jurisdiction* och *Jurisdiction*.

3.2.2 Typer av jurisdiktion.

1. *Territoriell jurisdiktion*. Territoriell jurisdiktion är den totala summan av statens makt över sitt territorium, inklusive alla fysiska personer och alla resurser som befinner sig inom territoriet. Även de aktiviteter som företas av en sådan person utanför statens territorium omfattas. Den territoriella jurisdiktionen härstammar från den territoriella suveräniteten, men kan också härledas från så kallat *Occupatio pacifica* eller *bellica*.²³
2. *Nationalitets Jurisdiktion*. Nationalitets jurisdiktion är den totala summan av en stats makt över individer eller företag som erhåller statens

²² Cheng Bin, *Studies in International Space Law*. s. 72

²³ Cheng Bin, *Studies in International Space Law*, s. 72

medborgarskap, eller har rätt att begära ett skydd för sina rättigheter var än de befinner sig.²⁴

3. *Kvasi-territoriell Jurisdiktion*. Befinner sig mellan territoriell- och nationalitets jurisdiktion. Kvasi-territoriell jurisdiktion definieras som den totala summan av en stats makt över fartyg, luftfartyg och rymdfartyg som i sin tur erhåller statens nationalitet eller registrering. Kvasi-territoriell jurisdiktion skiljer sig från nationalitets jurisdiktion på så sätt att den inte bara gäller för fartyget i sig utan även omfattar de personer och ting som befinner sig ombord sådant fartyg. Även de aktiviteter sådan person företar, ombord eller någon annanstans, omfattas av den kvasi-territoriella jurisdiktionen.²⁵

Jurisdiktion är ett begrepp som skall användas med försiktighet, då ordet jurisdiktion i sig har många betydelser.

3.2.3 Statsjurisdiktionens karaktär och innehåll

Som nämndes ovan delar Bin Cheng in territoriell-, kvasi-territoriell- och nationalitets jurisdiktion i två olika beståndsdelar: den *normativa delen*, av honom kallat *Jurisdiction*²⁶ och den *fysiska/konkreta delen*, av Bin Cheng kallat *Jurisdiction*.

Jurisdiction utmärker jurisdiktionens normativa innehåll och representerar den makt en stat innehar avseende godkännande av gällande och bindande normer eller beslut. Makten omfattar även bindande tillämpning och konkretisering av dessa normer och beslut, genom ett av staten giltigt organ. Enligt Bin Cheng har dessa normer och beslut en giltig sfär som kan begränsas till *ratione loci*²⁷ (territoriell), *ratione instrumenti*²⁸ (Kvasi-territoriell) och *ratione personae*²⁹ (personlig).

Jurisdiction utmärker statsjurisdiktionens fysiska eller konkreta innehåll och representerar den makt en stat innehar, oberoende av tid och plats, som ger rätt att utföra statshandlingar. Dessa handlingar kan innefatta utfärdande, implementering och upprätthållande av lagar.

Ser man det ur denna synvinkel menar Bin Cheng att *Jurisdiction*'s giltighet förutsätter *Jurisdiction*, men att det är möjligt att ha *Jurisdiction* utan *Jurisdiction*.³⁰ Utav det ovan redogjorda drar Bin Cheng slutsatsen att all typ av statlig *Jurisdiction*, redan i sig själv kan appliceras på rymdrätten. Till

²⁴ Ibid. s. 73.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ungefär jurisdiktion i en strikt mening eller den jurisdiktion som följer "the American Law Institut".

²⁷ Refererar till platsen eller lokaliseringen.

²⁸ Refererar till den typ av instrument som används.

²⁹ Refererar till de parter eller personer som är berörda. Cheng Bin, *Studies in International Space Law*, (Glossary). s. lii.

³⁰ Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 73.

detta tillkommer även att de stater som har möjlighet att utföra aktiviteter i rymden faktiskt kan utöva kvasi territoriell- och personlig jurisdiktion i yttre rymden och på himlakroppar. Det finns dock i dagsläget ingen territoriell suveränitet i rymden varför det inte går att utöva territoriell jurisdiktion. Bin Cheng menar att yttre rymden i sig utgör *res extra commercium*³¹ och endast kvasi-territoriell- och, under exceptionella former, kanske även nationalitetsjurisdiktion (både jurisdiktion och jurisdiktion) kan utövas.

Denna slutsats ger dock upphov till ett par viktiga frågor: hur högt upp i luften kan territoriell jurisdiktion utövas och vart går gränsen mellan yttre rymden och det område som är föremål för territoriell jurisdiktion? Frågorna har varit under stor diskussion och en allmän praxis verkar ha utvecklats mellan staterna. Denna praxis återger att luftrum tolkas som den yta där navigering genom vanliga luftfartyg är möjlig, medan yttre rymden tolkas som den yta där satelliter kan cirkulera. Enligt praxis skulle det betyda att gränsen mellan yttre rymd och luftrum blir fastställd till cirka 80 km, med en marginal på cirka 40 km i båda riktningarna.³² Detta skulle resultera i att innanför gränsen finns det utrymme för staterna att utöva den territoriella jurisdiktionen.

³¹ Ting som ligger utanför handeln, *res extra commercium*, det som inte är föremål för privat ägande och/eller transaktioner. Under folkrätt innebär det ett objekt, rum eller ett territorium som inte kan beslagtagas, utan kan med rätt användas och beträdas av alla. Ibid. s. 87.

³² Ibid. s. 81.

4 Utvecklingen av rymdrätten inom FN

4.1 Introduktion

FN har inom rymdrättens område spelat en viktig roll. De flesta regleringar som återfinns är alla av internationell karaktär och upprättade av olika FN organ. FN:s generalförsamling har ingen lagstiftande makt. Trots det har två av dess resolutioner, 1721A (XVI) och 1962 (XVIII) hyllats som ”det första kapitlet [...] inom rymdrätten”.³³ Tre av FN:s resolutioners uppkomst och innehåll kommer att beröras i det följande.

4.2 Bakgrund

1958 antog FN:s generalförsamling en resolution avseende upprättandet av en 18-medlemmars *ad hoc* kommitté. Kommitténs uppgift var att utarbeta en rapport gällande ”the Peaceful Uses of Outer Space”. Rapporten föredrogs inför FN:s generalförsamling och efter beaktande beslutade generalförsamlingen i december 1959 att upprätta en 24-medlemmars kommitté gällande de fredliga användningarna av yttre rymden.

4.3 Resolutionerna

4.3.1 Resolution 1721 (XVI) 20 december 1961

Den 24 medlemmar stora kommittén framlade ett resolutionsförslag bestående av fem delar. Från början var det dock enbart Australien, Kanada, Italien och USA som underkastade sig förslaget i sin ursprungliga utformning. Förslaget omarbetades så småningom, vilket resulterade i att alla medlemmar, inklusive Sovjetunionen, till slut godkände den. Då både USA och Sovjetunionen godkände förslaget kom resolutionen att vila på en, mellan supermakterna, gemensam överenskommelse. Förslaget antogs som Resolution 1721 (XVI) av FN:s generalförsamling 20 december 1961. Del A i resolutionen lyder:

”The General Assembly,

...

- 1. Commends to States for their guidance in the exploration and use of outer space the following principles:*

³³ Cheng Bin, *Studies in International Space Law*, s. 125.

- (a) *International law, including the Charter of the United Nations, applies to outer space and celestial bodies;*
- (b) *Outer space and celestial bodies are free for exploration and use by all States in conformity with international law and are not subject to national appropriation”.*³⁴

...

Resolutionen har inte bindande karaktär, då den blivit antagen av generalförsamlingen. Den har istället en rekommenderande karaktär till staterna att följa vissa principer, vid utförandet av rymdaktiviteter. Punkt (a) behövs inte diskuteras ingående då det aldrig uttalats att folkrätten i sig och FN stadgan endast begränsats till aktiviteter företagna på jorden. Punkten (b) är å andra sidan värd att diskuteras. När resolutionen antogs 1961 var den allmänna uppfattningen att yttre rymden inte kunde bli föremål för nationellt ägande. Bakgrunden till denna uppfattning var att rymden inte klassificerades som *terra firma*³⁵. Ur den synvinkeln råder inga problem enligt punkten (b). Det är först när man ser till andra delen som förvirring uppstår. Punkt (b) stadgar inte bara yttre rymden, utan även himlakroppar omfattas av ägandeförbudet. Himlakroppar är dock att omfattas av begreppet *terra firma*, och det finns därför ingen anledning att *inte* se det som ett internationellt objekt mottagligt för nationell suveränitet genom effektiv ockupation. Principen under punkt (b) kan därför, enligt, Bin Cheng, endast ses som *de lege ferenda*.³⁶

4.3.2 Resolution 1884 (XVIII) 17 oktober 1963

USA och Sovjetunionen hade genom undertecknandet av Kärnvapentraktaten 1963³⁷ godkänt förbud mot stationering av kärnvapenbärande objekt i yttre rymden. Resolution 1884 (XVIII) upprättades för att uppmana andra stater om att följa förbudet. Då inte heller denna resolution besitter en bindande karaktär, kan uppmaningen till andra stater endast bära rekommenderade beskaffenhet.

4.3.3 Resolution 1962 (XVIII) 13 december 1963

Resolutionen representerar viktiga genombrott på rymdrättens område. Den har sin bakgrund i en överenskommelse mellan de två supermakterna USA och Sovjetunionen som ger rätt att övervaka sina egna och andra staters aktiviteter i yttre rymden. Överenskommelsen kom att benämnas *Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space*,³⁸ vilket även resolutionen är föremål för. Resolution 1962 (XVIII) som godkändes enhälligt deklarerar att staters

³⁴ Resolution 1721A (XVI) 20 december 1961.

³⁵ Fast mark.

³⁶ Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 152.

³⁷ Moscow Nuclear Test Ban Treaty, Moskva, 5 augusti 1963.

³⁸ Cheng, Bin *Studies in International Space Law*, s. 153.

utforskning och användning av yttre rymden skall föregås av tillämpning av de principer stadgade i resolutionen. De principer stadgade i resolutionen kom så småningom att inkorporeras i 1967 års Rymdfördrag.

5 Rymdrättstraktater

5.1 Introduktion

FN har inte enbart utfärdat resolutioner, även internationella överenskommelser har antagits och fått bindande karaktär för de stater som anslutit sig till dem. På grund av utrymmesskäl kommer endast tre av de fem traktater som antagits på området redogöras för under detta avsnitt. 1967 års Rymdfördrag (Outer Space Treaty), 1979 års Månavtalet (The Moon Agreement) och 1972 års ansvarskonvention (Liability Convention).

5.2 1967 års Rymdfördrag³⁹

5.2.1 Bakgrund

Rymdfördragets sammanställning skedde i mycket hög takt, detta på grund av det stora behov som existerade kring en överenskommelse. Det avgörande ögonblicket för en överenskommelse kom 1966 då Luna IX, en automatisk station, landade på månen. USA:s representanter anförde inför FN att en överenskommelse var ”*all the more urgent because of man’s recent strides towards landing on the moon*”.⁴⁰

5.2.2 Förhandlingarna

Förhandlingarna kring Rymdfördraget kan indelas i fem faser.

A. Fas I

Första fasen inleddes med ett tal President Johnson höll 7 maj 1966. Där anförde han att USA skulle söka upprätta ett fördrag, genom FN, vilket syftade till att förbjuda anspråk på nationell suveränitet över månen och andra rymdkroppar och att all utforskning gällande rymden härav skulle fortgå utifrån fredliga mål.⁴¹ President Johnsons tal vidarebefordrades till FN två dagar efter och den 11 maj 1966 påbörjades en konsultation med representanter från Sovjetunionen. Sovjetunionen ansåg att ”[The] *Conclusion of international agreement on legal principles governing the activities of States in the exploration and conquest of the Moon and other*

³⁹ Fördrag innehållande principer för staters uppträdande vid utforskandet och utnyttjandet av yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, SÖ 1967:7. (Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies). Moskva, London och Washington den 27 december 1967. Hädanefter benämnt Rymdfördraget eller fördraget.

⁴⁰ Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 216.

⁴¹ Ibid. s. 220

celestial bodies” skulle ingå i agendan på generalförsamlingens tjugoförsta möte. Det skall tilläggas att Sovjetunionens första förslag även det begränsades till att endast omfatta månen och andra himlakroppar och inkluderade på så sätt inte yttre rymden i huvudtexten. Sovjet hade speciellt understrukit fyra principer som ansågs vara av stor vikt och som man ansåg fördraget skulle baseras på:

1. Frihet och jämlikhet avseende utforskning och användning.
2. Förbud mot militarisering.
3. Förbud mot beslagtagande. Utforskning och användning skall fortgå till fördel för mänskligheten.
4. Gemensamt samarbete och ömsesidigt bistående.⁴²

Trots att det senare sovjetiska förslaget inte inkluderade yttre rymden i huvudtexten, antydes dock att det framtida fördrag måste vara omfattande och djupgående, vilket medför indirekt att förslaget omfattar en önskad reglering av yttre rymden.

16 juni 1966 sammanställdes utkastet till fördragets utformning av Sovjetunionen, som kom att namnges ”*USSR Draft I*”. Samma dag lämnade även USA sitt utkast ”*US draft I*”. Med USA:s utkast bifogades även en begäran om att ”Yttre Rymdens Legala Underkommitté”⁴³ skulle mötas för att diskutera ärendet. Sovjet Unionen ansåg att ärendet skulle ta sin början i FN:s generalförsamling, men under hösten 1966 lyckades man nå allmänna beslut under ett av Underkommitténs tidiga möten. Sovjetunionens förslag vidarebefordrades till Underkommitténs femte möte för granskning, där Fas II kom att påbörjas.

B. Fas II

När Underkommittén öppnade sitt femte möte 12 juli 1966, var det tvunget att granska både USA:s och Sovjetunionens utkast.

Sovjetunionens förslag tydde på ett generellt fördrag, avseende principer, som skulle tillgripas av stater vid utforskning och användning av yttre rymden, månen och andra himlakroppar. Förslaget sågs till största delen återge de principer som fastslagits i resolutionerna 1721, 1884 och 1962⁴⁴.

USA:s förslag syftade inte till att förvandla resolutionerna 1721, 1884 och 1962 till fördragsform som det sovjetiska tycktes göra, istället intog USA:s förslag en position som tidigare skådats i traktaten avseende Antarktis från 1959. Förutom principerna om förbud mot beslagtagande och militarisering föreslog USA, bland annat, att staterna skulle få fri tillgång till allt utrymme återfunnet på himlakroppar, under obegränsad tid.

⁴² Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 220, not 36.

⁴³ Outer Space Legal Sub-Committee. Hädanefter benämnt Underkommittén.

⁴⁴ Se ovan avsnitt 4.3.1, 4.3.2 och 4.3.3.

Under den efterföljande allmänna debatten stod det klart att majoriteten av Underkommitténs medlemmar var för en traktat som omfattade både yttre rymden och himlakroppar, det vill säga Sovjetunionens utkast. Det fanns dock vissa drag i USA:s utkast som ansågs relevanta, varför den allmänna debatten slutade i en kompromiss mellan de två supermakterna. Parterna ingick en överenskommelse som syftade till en vilja att inkorporera drag från den andra partens utkast i sitt eget.

C Fas III och IV

Under Fas III och IV diskuterades och förkastades delar av traktatens innehåll, främst handlade tvisten om en klausul vars syfte var att ge ovillkorliga förmåner till vissa stater inom ett visst område.⁴⁵ Alla Underkommitténs medlemmar, med undantag för det forna Sovjetblocket, var emot en sådan klausul. Sovjetblocket klargjorde att klausulen var ett oönskat förslag för fördraget och att de inte skulle vara villiga att kompromissa på andra områden om den inte infördes. USA gav med sig och framlade ett förslag för hur man skulle reglera detta område. Sovjet antog förslaget.

D. Fas V

Den femte fasen kan till största delen ses som rent formell. Den gemensamt beslutna texten vidarebefordrades till generalförsamlingens första kommitté, som utan betänketid antog den. Den 19 december 1966 antogs texten av generalförsamlingen och fördraget öppnades därefter för underskrift 27 januari 1967.

5.2.3 Definitioner

5.2.3.1 Begreppen yttre rymden och himlakroppar

Fördragets preambel stadgar bland annat att staterna, fördragets parter, erkänner mänsklighetens allmänna intressen i utvecklingen av utforskningen och användningen av yttre rymden med fredliga mål. Preambeln erinrar också om vissa FN resolutioner så som resolution 1884 gällande förbud mot kärnvapen. Det skall här tilläggas att preambeln även innehåller regler som sedan inte upprepas i fördraget.⁴⁶ Som fördraget återger omfattar dess tillämpning, dels yttre rymden, dels månen och andra himlakroppar. Fördragets innehåll är dock inkonsekvent i sin terminologi. Orden yttre rymden och övriga himlakroppar påvisar fördragets räckvidd och begränsning, men dessa ord används ibland inkonsekvent i texten. För att ta några exempel stadgas i preambeln orden yttre rymden utan några tillägg, i artikel 4 har man valt att använda orden månen och övriga himlakroppar, och enbart himlakroppar och har på så sätt här bortsett från orden yttre

⁴⁵ Sökningsområde.

⁴⁶ Till exempel regler om förbud mot propaganda som kan framprovocera hot mot freden.

rymden. Artikel 5 som bland annat reglerar astronauters legala ställning talar däremot om i yttre rymden och på himlakropparna, varpå månen helt utelämnats. Det är svårt att förstå skälet till denna inkonsekvens i terminologin. Det materiella innehållet besitter dock samma substans oavsett valet av terminologi.

Ser man till innebörden av orden yttre rymden omfattar de, i dagligt tal, även månen och andra rymdkroppar. Om denna tolkning är avsedd i fördraget skulle det klargjorts i preambeln att begreppet yttre rymden även omfattar månen och andra himlakroppar. Det som dock talar emot en tolkning som ovan angivits, är att begreppet yttre rymden och begreppet himlakroppar nämns separat, vilket skulle tyda på att yttre rymden enbart syftar till rummet mellan himlakropparna. Den senare tolkningen skulle dock påverka fördraget negativt, då regleringen blir vag och svårförståelig. Det får antas att den senare tolkningen inte är menad.

Ser man sedan på ordet himlakroppar kan man dra slutsatsen att månen här inkluderas, då det i fördraget används frasen månen och övriga himlakroppar. Det som är förvirrande är, om tolkningen är korrekt, varför det dels talas om månen, dels talas om övriga himlakroppar. Varför inte enbart hänvisa till himlakroppar? Trots inkonsekvensen gällande terminologin har fördragets tillämpningssfär i praktiken aldrig ifrågasatts. Här har det stått klart att hela fördraget gäller på såväl yttre rymden som på himlakroppar.

5.2.3.2 Definition och gränsdragning gällande yttre rymden.

Ett problem som existerat sedan rymdålderns tidiga dagar är svaret på frågan ”var börjar rymden?”. Rymdfördraget upplåter en speciell ordning gällande rymdrätten. Denna ordning skiljer sig från lufrätten vilken gäller exklusiv nationell suveränitet. Gränsdragningen har varit ett problem sedan starten, men både staterna och FN har varit motsträviga till att diskutera ämnet. Även i Rymdfördraget har svar på problemet undvikits uttryckligen, vilket fått den följden, till skillnad från Antarktis traktaten som klart definierar området som ” söder om 60 grader Södra latituden”, att Rymdfördraget inte indikerar på vilken höjd från jordens yta yttre rymden börjar gälla som begrepp.

Studerar man fördraget noga kan man dock få en liten vägledning i artikel 7, enligt vilken tillsynes har uppfattningen att yttre rymden påbörjas direkt där lufrummet tar slut, utan några mellanliggande zoner. Artikeln är den enda uttryckliga vägledningen i fördragstexten och ytterligare definition går ej att finna. Under avsnitt ”Statsjurisdiktionens karaktär och innehåll” har det nämnts hur problemet lösts i praktiken. Där återfinns en distans på 80 km, med en marginal på 40 km i båda riktningar. Denna existerande praxis har dock inte införts skriftligen i Rymdfördraget. Slutsatsen är därför, att den praxis som återfinns gällande gränsdragningen mellan lufrum och yttre rymd, inte har ett betydande värde inom rymdrätten. Ett framsteg har dock

åstadkommit. Den Franska Delegationen lyckades införa ett tillägg i resolution 2222 (XXI)⁴⁷, vilken rekommenderar Outer Space Committee att påbörja och fortsätta med en utredning gällande definitionen av yttre rymden.

5.2.4 Fördragets innehåll

Fördragets artikel 1 föreskriver:

”Utforskandet och utnyttjandet av yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, skall äga rum till alla länders fromma och i alla länders intresse utan att avseende fästes vid deras ekonomiska eller vetenskapliga utvecklingsnivå; det sker för mänskligheten.

Yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, skall fritt få utforskas och utnyttjas av alla stater utan åtskillnad av något slag dem emellan, på grundval av jämställdhet och i enlighet med folkrättens regler; alla områden av himlakropparna skall vara öppna för tillträde.

I yttre rymden, däri inbegripet månen och himlakropparna, skall vetenskaplig forskning fritt få bedrivas och staterna skall underlätta och uppmuntra internationellt samarbete för sådan forskning”.

Artikel 2 stadgar att:

”Yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, kan ej förvärfvas av någon stat genom hävdande av suveränitet, genom nyttjande eller besittningstagande eller på annat sätt”.

Fördragets första två artiklar lägger grunden för reglering av rymdaktiviteter. Artiklarna innehåller två viktiga principer, *mänsklighetens*⁴⁸ och *förbud mot besittningstagande*⁴⁹. Den senare är samma princip som återfinns i tidigare FN resolutioner och i 1963-års deklARATION.⁵⁰ Artikel 1 stadgar som synes, att utforskning och användning av yttre rymden, inklusive månen och andra himlakroppar, är fullt tillåten. Konsekvensen av denna artikels innehåll blir att utforskning och användning inte är att anses som ”på annat sätt” gällande förbud mot nationellt besittningstagande, reglerat i artikel 2.

Artikel 4 reglerar de militära aktiviteterna i rymden. Artikeln är det enda i av sitt slag i fördraget och texten är tagen från resolution 1884.⁵¹

⁴⁷ Resolution 2222 (XXI) p.4(b).

⁴⁸ I engelsk fördragstext ”Province of all mankind”. Författaren Christol anser att termen ”province of all mankind” har samma betydelse som ”Benefit of all mankind”. Nyman-Metcalf, Katrin, *Activities in Space - Appropriation or Use?* s. 131, not. 62.

⁴⁹ I engelsk fördragstext ”Non-appropriation”.

⁵⁰ Resolution 1962 (XVIII) p. 3, 13 december 1963.

⁵¹ Se ovan under avsnitt FN:s utvecklingen av rymdrätten.

Artikel 4 lyder:

”Fördragsslutande stater förpliktar sig att ej i kretslopp runt jorden placera några föremål, som bär kärnvapen eller andra vapen för massförstörelse, att ej placera sådana vapen på himlakroppar eller stationera dem på något annat sätt i yttre rymden.

Månen och övriga himlakroppar skall av alla fördragsslutande stater användas uteslutande för fredliga ändamål. Det är förbjudet att på himlakroppar upprätta militära baser, anläggningar och befästningar, att där prova vapen av vad slag det vara må och utföra militära manövrer. Användning av militär personal för vetenskapliga undersökningar eller för andra fredliga ändamål är ej förbjudet. Ej heller skall användning av utrustning eller anordning av vad slag det vara må, vilken är nödvändig för det fredliga utforskandet av månen och andra himlakroppar, vara förbjudet”.

Under artikel 4 stadgas, första gången i fördraget, begreppet ”*för fredliga ändamål*”. Artikeln innehåller regleringar, dels för de militära aktiviteter som är förbjudna, dels för de militära aktiviteter som är tillåtna. Det stadgas att månen och andra himlakroppar endast får användas för fredliga mål. Det har dock i fördraget uteslutits en definition gällande begreppet. Det finns ingen generell definition och dess mening har varit föremål för omfattande diskussion. Vissa författare anser att ordet *fredliga* måste erhålla en större betydelse än enbart icke aggressiv och att ordet även måste ha ett positivt meningsinnehåll.⁵²

Vid en studie av artikeltexten framgår det att vissa former av militär aktivitet i rymden är tillåtna, så som till exempel användning av militärpersonal vid forskning eller annan form av aktivitet som har ett fredligt mål. Militären är på så sätt, i sig, inte bannlyst från rymden. Rymdfördragets artikel 4 kan alltså läsas så att militär aktivitet i rymden tillåts så länge de utförs i överensstämmelse med folkrätten och FN stadgan i allmänhet och inte är aggressiva till sin natur.

5.2.5 Sammanfattning

Rymdfördraget sammanställdes under kort tid, då behovet av en överenskommelse på rymdrättens område ansågs stort. Den påskyndade bearbetningen gav dock upphov till en vag och relativt svårläst fördragstext. Texten har en inkonsekvent terminologi vars tolkning måste ses i ljuset av fördragets ändamål. Trots att syftet med fördraget är att reglera aktiviteter i yttre rymden och på himlakroppar, fungerar den samtidigt som ett dokument, vilket skapar mellanstatliga rättigheter och skyldigheter för

⁵² Se bland annat författaren Gal, Nyman-Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?*, s. 132.

anslutande stater på jorden. Ett konkret exempel kan ses i fördragets artikel 5, vilken stadgar att fördragets parter, staterna, skall bistå med assistans till astronauter vid eventuell olycka, nödläge eller nödlandning på en annan stats territorium eller i öppet hav. Fördraget ger upphov till många frågor, som existerar i praxis men uteslutits ur fördragstexten. Vad som dock står klart är att fördraget reglerar den legala ramen för människans utforskning och användning av rymden och himlakroppar.

5.3 1972 års Ansvarskonvention⁵³

5.3.1 Inledning

Till skillnad från Rymdfördraget, som sammanställdes på kort tid, tog det nio år att förhandla fram 1972 års konvention. Konventionen innehåller 28 artiklar, av vilka en är så kallad frivillig⁵⁴ om man får tro tolkningen i generalförsamlingens resolution 2777(XXVI) paragraf 3. Konventionen öppnades för underskrift i London, Moskva och Washington den 29 mars 1972.

5.3.2 Konventionens Innehåll

Under de nio år kommittén bearbetade konventionen uppkom ett antal rättsliga frågor som behövde utredas. Exempel på frågor som ”vilken sorts aktivitet skall ge upphov till ansvar” och ”skall ansvaret vara enskilt eller solidariskt” utreddes och diskuterades. Det tog, som sagt, nio år innan konventionen stod färdig i sin helhet, men redan i 1963 års deklARATION infördes principen om ansvar för skada, oavsett om skadan skett på jorden, i lufrummet eller i yttre rymden. Denna princip har även införts i Rymdfördraget under artiklarna 6⁵⁵ och 7⁵⁶.

5.3.2.1 Definitioner i konventionen

⁵³ Konventionen om internationellt ansvar för skada som orsakats av rymdföremål, SÖ 1976:35. (The 1972 Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects). London, Moskva och Washington den 29 mars 1972. Hädanefter benämnt 1972 års konvention eller ansvarskonventionen.

⁵⁴ Artikel 19.

⁵⁵ Artikel 6 föreskriver internationellt ansvar.

⁵⁶ Artikel 7 föreskriver internationell betalningsskyldighet på skada som bl a orsakats på annan stats territorium.

Till skillnad från Rymdfördraget har det i 1972 års konvention införts definitioner i konventionstexten på vad skada är och vad en så kallad utsändande stat är.

Skada har definierats i konventionens artikel 1 (a). Skada är enligt konventionen att förstås som :

"[...] förlust av liv, kroppsskada eller annat men för hälsa eller också förlust av eller skada på egendom som tillhör stat, fysisk eller juridisk person eller internationell mellanstatlig organisation".

Definitionen leder till en lättare förståelse av konventionens syfte, men den är inte helt tillfredsställande. Definitionen besvarar till exempel inte vilka typer av skada som omfattas. Kan även ideell skada medräknas?

Enligt konventionen tilldelas ansvaret den så kallade utsändande staten⁵⁷. I artikel 1 (c) p. 1 och 2, definieras vad detta begrepp innebär:

[...] med uttrycket "utsändande stat" skall förstås:

- (i) *stat som sänder ut ett rymdföremål eller medverkar vid utsändandet av ett rymdföremål;*
- (ii) *stat från vars område eller anordningar ett rymdföremål sänds ut [...]*

Konventionen bygger på absolut skyldighet för utsändande stat att betala kompensation för de skador dess rymdobjekt orsakar på jordytan eller på luftfartyg.⁵⁸ För den stat som fallit offer för skada på sitt territorium är skadeståndsskyddet mycket högt. Principen om absolut skyldighet för skador hade redan före rymdtraktatens uppkomst haft ett litet genombrott i folkrätt. Ett exempel går att finna i 1952 års Romkonvention på lufträttens område. Med rymdtraktatens uppkomst utvecklades dock principen till att medföra ansvar för stater, vilket inte hade varit fallet i Romkonventionen. Den absoluta skyldigheten inträder dock enbart då skada orsakats på jordens yta och på luftfartyg. För skador som orsakats i rymden, åläggs offret en form av bevisbörda. Offret, den stat som blivit skadedrabbad, måste bevisa att den utsändande staten har handlat felaktigt eller varit vårdslös. Kan inte detta påvisas har den utsändande staten ingen skyldighet att betala skadestånd till den stat som fallit offer för skadan. Det skall uppmärksammas att konventionen endast är tillämplig på de stater som innehar positionen som utsändande stat. Skulle en skada inträffa och det visar sig att den ansvariga staten inte är att beteckna som utsändande stat, kan de aldrig bli ersättningskyldiga enligt konventionen.

5.3.2.2 Enskilt och solidariskt ansvar

⁵⁷ I engelsk konventionstext "Launching State".

⁵⁸ Artikel 2.

Inom konventionen skiljs det på *enskilt* och *solidariskt ansvar*. Enskilt ansvar uppkommer då en utsändande stat orsakat skada för en annan stat, medan solidariskt ansvar uppkommer då två eller flera utsändande stater orsakar skada för en tredje stat. Konventionens artikel 4 (1) föreskriver situationen:

”Om skada annorstädes än på jordens yta tillfogas en utsändande stats rymdföremål eller person eller egendom ombord på sådant rymdföremål av en annan utsändande stats rymdföremål och om därigenom skada tillfogas tredje stat eller dess fysiska eller juridiska personer, skall de förstnämnda två staterna vara solidariskt ansvariga gentemot den tredje staten [...]”.

Artikel 4 föreskriver att de två första staterna skall anses solidariskt ansvariga för den skada de orsakat en tredje stat. I artikelns p.2 stadgas att betalningsskyldigheten skall vara proportionell i förhållande till skadans storlek. Ansvar inträder dock inte automatiskt då en skada på tredje stat uppkommit, utan särskilda kriterier skall uppfyllas för att ansvar enligt konventionens artikel 4 skall utlösas⁵⁹.

5.3.2.3 Begränsning av betalningsansvar?

Konventionen bygger, som tidigare påpekats, på absolut ansvar för skada som orsakats av utsändande stat. En detalj som dock förblev olöst under många år var frågan om konventionen skulle innehålla en eventuell begränsning av skadekompensationens storlek. USA var det land som var för en begränsning av betalningsansvaret, trots att de tidigare varit emot det samma gällande INTELSAT:s⁶⁰ skadekompensation. För att stödja sitt förslag av en begränsning, åberopade USA ett antal konventioner gällande ansvar för skador orsakade av kärnvapen. I de åberopade konventionerna hade en begränsning funnits och USA var redo att i den nu diskuterade konventionen införa en maxima gräns om 500 millioner US Dollar. USA var dock inte ett av många länder med denna åsikt utan det enda landet, varför en begränsning av betalningsskyldigheten inte kom att införas i konventionen.

5.3.3 Sammanfattning

Konventionen tog till skillnad från Rymdfördraget lång tid att antas, varför den också innehar ett mer genomtänkt innehåll. Konventionens text är mer klar och konsekvent, till skillnad från Rymdfördragets, vilket till stor del beror på införda definitioner i artikel 1. Tack vare definitionerna ges en tydlig bild av vilket syfte konventionen besitter. Trots den goda kritik konventionen här erhållit för sitt klara innehåll, är det inte endast det som gör den effektiv. Enbart dess existens indikera ett stort framsteg inom

⁵⁹ Artikel 4 p. 1a-b.

⁶⁰ En organisation som utforskar rymden för kommersiella syften.

rymdrätten. Många bedömare⁶¹ anser att konventionen föranleder en god vilja och en god moral som i slutändan ger upphov till större effektivitet.

5.4 1979 års Månavtal⁶²

5.4.1 Inledning

När människan för första gången landade på månen 1969 utlöstes en debatt om månens och övriga himlakroppars legala status och det stod klart att man var i stort behov av en reglering på detta område. Många länder, de flesta utvecklingsländer, oroade sig över en exploatering av månens resurser då det nu var möjligt att återföra stenar från månens yta hem till jorden. Försöken att nå en internationell överenskommelse försvårades dock då det ansågs mer relevant att diskutera hur en utvinning av naturresurser skulle behandlas.

Sverige är ett av de länder som inte anslutit sig till Månavtalet varför svensk översättning inte existerar.

Månavtalets innehåll och syfte kommer diskuteras i det följande.

5.4.2 Månavtalets innehåll

Månavtalet har beskrivits som det första steget i andra generationens rymdrätt⁶³. Den nya principen om mänsklighetens gemensamma arvedel⁶⁴ har kommit till uttryck i avtalet. Avtalet behandlar också frågor som äganderätt i rymden. Överenskommelsen är baserad på principer som ”förbud mot besittningstagande” och ”frihet att utforska och använda”⁶⁵. Detta innebär i förlängningen att staterna inte kan kräva någon äganderätt i rymden, då detta är förbjudet. De har å andra sidan full frihet att utforska, använda och exploatera rymden.

Månavtalet behandlar, till skillnad från Rymdfördraget, rymdresurser och ägande av desamma. Avtalet kräver dock inte en jämlik fördelning av månens resurser utan en rättvis sådan. Det går tydligt att utläsa förbudet från besittningstagande som så, men det görs en klarare distinktion mellan besittningstagande av landområde och rymdresurser. Månavtalet indikerar mer klart att himlakroppar kan användas och att i denna användning kan inkluderas beslagtagande av resurser. Avtalet kompletterar och specificerar

⁶¹ Se bland annat Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 355 f.

⁶² Agreement Governing the Activities of States on the Moon and other Celestial Bodies within the Solar System other than Earth, New York, 18 december 1979. Hädanefter benämnt Månavtalet eller avtalet.

⁶³ Nyman Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?* s. 150.

⁶⁴ På engelska ”Common Heritage of Mankind”.

⁶⁵ På engelska ”Non-appropriation” och ”freedom of use”.

också Rymdfördraget⁶⁶ och ger på så sätt ett svar på frågan om månens och andra himlakroppars legala status.

5.4.2.1 Månavtalets omfattning

Omfattningen av avtalets tillämpning står föreskriven under artikel 1, vilken lyder:

- 1 *The provisions of this Agreement relating to the Moon shall also apply to other celestial bodies within the solar system, other than earth, except in so far as specific legal norms enter into force with respect to any of these celestial bodies.*
- 2 *For the purposes of this Agreement reference to the Moon shall include orbits around or other trajectories to or around it.*
- 3 *This Agreement does not apply to extraterrestrial materials which reach the surface of the Earth by natural means.*

Som kan utläsas av avtalstexten omfattas inte enbart månen och andra himlakroppar utan dess tillämpning har utvidgats till att även omfatta raketbanor omkring eller andra banor i anslutning eller omkring månen.

5.4.2.2 Common Heritage of Mankind

Principen har blivit inskriven under artikel 11 i Månavtalet vilken återger:

- 1 *The Moon and its natural resources are the common heritage of mankind [...].*

Under artikel 4 i Månavtalet upprepas Rymdfördragets bestämmelse om att månen skall vara ”Province of all Mankind”. Principen skiljer sig från ”Common Heritage of Mankind” i att ”Common Heritage of Mankind” är en rättsprincip med ett konkret juridiskt innehåll, vilken är kopplad till en form av tillståndskrav. Det krävs att verksamheten som bedrivs för utvinning av resurser på månen är laglig, vilket den blir om världssamfundet givit tillstånd för utvinning. ”Province of all mankind” är å andra sidan ett strikt politiskt begrepp som egentligen inte uttrycker något annat än att ett område är av intresse för mänskligheten. En annan signifikant skillnad mellan de två är att begreppet ”Province of all Mankind” även inkluderar ett förbud mot besittningstagande av månens landområde. Förbud mot nationellt besittningstagande går att finna i artikel 11(2), vilken lyder:

- 2 *The Moon is not subject to national appropriation by any claim of sovereignty, by means of use or occupation, or by any other means.*

⁶⁶ Se bland annat artikel 1 och 2 i Rymdfördraget.

Artikel 11(2) föreskriver endast förbud mot besittningstagande av månens landområde så som det står inskrivet i Rymdfördragets artikel 11. Denna reglering förbjuder dock i sig inte besittningstagande av månens resurser innan de utvunnits. Detta har istället valts att föreskrivas under artikel 11(3):

3 *Neither the surface nor the subsurface of the Moon, nor any part thereof or natural resources in place, shall become property of any State [or other subject].*

I punkten tre föreskrivs att månens yta och naturliga resurser⁶⁷ inte kan bli föremål för besittningstagande. Då detta som ovan sagts inte automatiskt faller in under förbudet mot besittningstagande i artikel 11(2), var det tvunget att stadga förbudet mot beslagtagande av månens naturliga resurser i en särskild punkt.

Förbudet mot besittningstagande har under de senaste åren varit föremål för diskussion, då det nu existerar försäljning av mark på månen till privatpersoner. Privatpersonerna betalar en summa på cirka 200 SEK, varefter ett ägarbevis utfärdas. Hur ställer sig denna situation i relation till, dels Månavtalet, dels folkrätten?

Det har klargjorts att besittningstagande är förbjudet enligt Månavtalet. Förbudet gäller dock enbart stater som är parter till avtalet och inkluderar på så sätt inte stater som står utanför avtalet eller privatpersoner. Folkrätten är riktad till staterna, men i förlängningen binder den även privata subjekt. Då folkrätten i förlängningen binder privatpersoner, måste slutsatsen bli att även Månavtalets förbud mot besittningstagande skall anses tillämpligt på dessa subjekt.

Förbudet mot besittningstagande kan ses som *Jus Cogens* då principen har accepterats och erkänts av det internationella samhället som helhet. *Jus Cogens* binder även övriga stater som valt att stå utanför avtalet, varför även Månavtalets förbud mot besittningstagande här kommer gälla på dessa objekt.

Enligt vissa författare finns det inget som heter *Jus Cogens* varför försäljningssituationen har diskuterats livligt, främst i USA. Det har även funnits vissa antydningar om att folkrätten, i förlängningen, inte kan tillämpas på privata subjekt, varför det i avtalet borde tilläggas att det även skall tillämpas på privatpersoner. Diskussionen kommer garanterat att fortgå och något svar kommer kanske i framtiden, men det lär nog dröja.

5.4.3 Sammanfattning

Månavtalet har ett betydande värde inom rymdrätten, då det härigenom uppkommit en specialreglering gällande månen och övriga himlakroppar.

⁶⁷ Måntraktatet definierar tyvärr inte vad som omfattas av begreppet naturliga resurser.

Det har i Månavtalet förtydligats mycket av det som i Rymdfördraget framstår som vagt och inkonsekvent gällande månen och övriga himlakroppar.

Månavtalet har även haft ett betydande inflytande på rymdrätten i och med att den innehåller principen om ”Common Heritage of Mankind”. Begreppet innehar en ställning som rättsprincip med ett konkret juridiskt innehåll, vilket är kopplat till en form av tillståndskrav. Rättsprincipen grundar sig på ett avtal vilket framhåller en gemensam form av ”äganderätt”⁶⁸ till månens resurser. Denna rättsprincip skiljer sig från principen om ”Province of all Mankind” vilken enbart ses som ett politiskt begrepp.

Månavtalet innehåller även ett förbud mot besittningstagande av månens yta och dess naturliga resurser, vilket föreskrivits i artikel 11(3). Vad som är viktigt att notera är orden ”natural resources in place”, vilket skulle kunna indikera att resurser som avlägsnats från månen kan bli föremål för äganderätt.

Förbudet mot beslagtagande anses inneha en Jus Cogens position, varför den även binder stater som valt att stå utanför avtalet. Förbudet kommer även att tillämpas på privata subjekt, då den folkrätten, i förlängningen, anses ha denna effekt.

⁶⁸ Begreppet äganderätt beskriver här att staterna inte har fria händer och att en fri konkurrens inte gäller på området, utan tillstånd för utvinning krävs av Världssamfundet i sig.

6 Rymdföremålens legala status

6.1 Introduktion

Under detta avsnitt kommer begrepp som rymdfarkost, satelliter och rymdobjekt och deras skillnader och likheter diskuteras. Det kommer sedan att redogöras för förbjudna rymdobjekt och Registreringskonventionen. Sist kommer internationell och nationell registrering behandlas.

6.2 Definitioner

6.2.1 Rymdfarkost och rymdfartyg

Rymdfarkost och rymdfartyg har, enligt de traktater som återfinns på området, ansetts som synonyma. Medan artikel 5 i Rymdfördraget talar om astronauter och dess rymdfarkoster, talar Månavtalet om rymdfartyg. Det verkar tillsynes vara så att båda begreppen primärt används på mekaniska och tekniska moduler som, obemannade eller bemannade, är avsedda att röra sig kring eller stationeras i rymden eller på himlakroppar.⁶⁹

6.2.2 Satelliter

Den första associationen till ordet satellit är det som inom rymdrätten kallas för *Artificiell satellit* det vill säga de moduler, tillverkade av mänsklig hand, som är avsedda att placeras kring jorden⁷⁰ för att förse jorden med viss information. Inom rymdrätten skiljer man dock mellan artificiella satelliter och *Naturliga satelliter*. Enligt Månavtalets preambel är just månen att ses som en naturlig satellit till jorden.

Artificiella satelliter befinner sig i omlopps bana kring jorden, men det är förstås möjligt att placera dessa satelliter kring andra himlakroppar än jorden.

Månavtalet kan ses som ett undantag när det gäller att referera till naturliga satelliter. Många traktater, till exempel de som inrättar INTELSAT⁷¹ och

⁶⁹ Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 462.

⁷⁰ Rymdfördragets artikel 4 (1).

⁷¹ International Telecommunications Satellite Organisation.

INMARSAT⁷², där ordet satellit ofta används tar för givet att begreppet satellit hänvisar till artificiella satelliter som kretsar kring jorden.

6.2.3 Rymdobjekt

Begreppet rymdobjekt har i praktiken använts som en generell term vilken rymdfarkoster, satelliter och alla moduler som människan utsänder eller försöker utsända i rymden faller in under. Tillsynes verkar denna praxis även fått ett erkännande enligt Rymdfördragets artikel 7 och 8, Ansvarskonventionen och Registreringskonventionen.

Rymdfördragets artikel 7 föreskriver:

”Varje fördragsslutande stat som utsänder föremål i yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar eller medverkar härtill eller från vars område eller anordningar sådan utskjutning äger rum är internationellt ansvarig för skada, som på jorden, i luftrummet eller i yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar [...]”.

Trots att fördraget stadgar begreppet föremål i yttre rymden finns det ingen specifik definition på vad rymdobjekt är eller vad termen innehåller. Enligt Rymdfördragets artikel 7 och 8 hänvisas enbart till utsändande av ett föremål i yttre rymden. Undersöker man den senare artikeln lite närmare finner man dock att begreppet inte enbart innefattar komponentdelar utan även omfattar objekt som landar eller uppförts på himlakroppar.

Bin Cheng har genom studier av ett antal traktattexter summerat och själv föreslagit en definition gällande termen rymdobjekt:

*”the term space object designates any object which humans launch, attempt to launch or have launched into outer space. It embraces satellites, spacecrafts, space vehicles, equipment, facilities, stations, installations and other constructions, including their components, as well as their launch vehicles and parts thereof”.*⁷³

6.3 Förbjudna rymdobjekt

Artikel 4 i Rymdfördraget förbjuder ett antal rymdobjekt och aktiviteter:

”Fördragsslutande stater förpliktar sig att ej i kretslopp runt jorden placera några föremål, som bär kärnvapen eller andra vapen för massförstörelse, att ej placera sådana vapen på himlakroppar eller stationera dem på något annat sätt i yttre rymden.

⁷² International Maritime Satellite Organisation.

⁷³ Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, s. 464.

Månen och övriga himlakroppar skall av alla fördragsslutande stater användas uteslutande för fredliga ändamål[...]”.

Det har redan nämnts under avsnitt 5.2.4 att begreppet fredliga ändamål, tolkats, enligt vissa länder, som icke-aggressiva handlingar. Många andra anser dock att begreppet måste innehålla något mer än enbart icke-aggressiv beteckning⁷⁴.

6.4 Registreringskonventionen⁷⁵

6.4.1 Konventionens innehåll

Konventionen har vissa likheter med 1972 års konvention⁷⁶ gällande definitionen av utsändande stat. Definitionen är den samma i båda konventionerna:

”I denna konvention förstås med :

a) uttrycket ”utsändande stat”

(i) stat som utsänder ett föremål eller medverkar vid utsändandet av ett rymdföremål;

(ii) stat från vars område eller anordningar ett rymdföremål sänds ut”

Då Registreringskonventionen tillämpas vid just registrering av rymdobjekt innehåller den även definition på vad en registerförande stat innebär:

”[...] utsändande stat i vars register rymdföremål inskrives i enlighet med artikel 2”⁷⁷.

Som synes hänvisar artikel 1 till artikel 2, vilken bland annat föreskriver:

”Då ett rymdföremål sänds ut i kretslopp runt jorden eller därbortom, skall utsändande stat registrera rymdföremålet genom att inskriva det i lämpligt register[...]”.

Artikel 2 skiljer sig från 1972 års konvention då utsändande enligt Registreringskonventionen inte omfattar *försök* till utsändande. Då försök till utsändande inte inkluderats i Registreringskonventionen kan den slutsats dras att registrering endast erfordras då rymdobjektet, med framgång, utsänts.

⁷⁴ Se under avsnitt 5.2.4. not 52.

⁷⁵ Konventionen om registrering av föremål som sänts ut i yttre rymden , SÖ 1976:43 (Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space). New York den 14 januari 1975.

⁷⁶ Se under avsnitt 5.3.

⁷⁷ Registreringskonventionen artikel 1 (c).

6.4.2 Försäljning av satelliter i omloppsbanan

Kan en stat erhålla registrering för ett rymdobjekt trots att samma stat inte är klassificerat som utsändande stat? Vid en jämförelse mellan 1972 års konvention och Registreringskonventionen kan det i vissa fall uppfattas som om de båda konventionerna förutsätter varandra. Artikel 2 i 1972 års konvention föreskriver:

”Utsändande stat skall vara ovillkorligen förpliktad att lämna ersättning för skada som dess rymdföremål har orsakat på jordens yta eller på luftfartyg under flygning”.

Denna tolkning att de båda konventionerna förutsätter varandra styrks även genom en studie av Registreringskonventionens artikel 1 (c), som föreskriver:

”[...] ”registerförande stat” utsändande stat i vars register rymdföremål inskrives[...]”.

Under artikel 1(c) förutsätts det att registerförande stat och utsändande stat är en och samma.

Orden ”dess rymdföremål”, i artikel 2 1972 års konvention, föranleder, även de, en tolkning av att samma stat innehar, dels en position som utsändande stat, dels en position som registerförande stat. Naturliga frågor blir nu; Kan det uppstå en situation där en stat blir utsändande stat och en annan erhåller registreringen, trots att de båda konventionerna förutsätter att en och samma stat innehar båda positionerna? Om Sverige till exempel är registerförande stat och en annan är utsändande stat, vilken av de två blir då betalningsskyldig då en eventuell skada uppstår på jordens yta?

Vissa författare⁷⁸ anser att om den nya registerförande staten är en av de ursprungliga utsändande staterna, så kan registreringen överflyttas. Å andra sidan innebär då detta att om den uppköpande staten inte klassificeras som utsändande stat, kan heller inte registreringen överflyttas. Denna uppfattning har sin grund i definitionen på ”registerförande stat” som föreskrivs i Registreringskonventionens artikel 1 (c):

”[...] ”registerförande stat” utsändande stat i vars register rymdföremål inskrives[...]”.

Författaren förutsätter här en klassificering som utsändande stat för att kunna erhålla registrering av uppköpt rymdobjekt i omloppsbanan.

⁷⁸ Se bl a. Kerrest, Armel, *The Notion of Launching State in the light of current evolution of space activities*, A presentation to the United Nations Committee on Peaceful Uses of Outer Space, Legal Subcommittee, thirty-ninth session, april 2000.

Situationen, då en stat blir klassificerad som utsändande stat och en annan stat är registerförande, har existerat. Den uppstod bland annat när Sverige 1996 köpte satelliten Sirius 1⁷⁹, från det engelska bolaget BskyB. Enligt artikel 2 i 1972 års konvention har den utsändande staten *absolut* betalningsansvar då dess rymdobjekt orsakar skada på jordens yta. Den absoluta skyldigheten för utsändande stat existerar dock enbart så länge rymdobjektet finns i dess ägo. Vid fallet Sirius 1 innebar detta att säljaren, BskyB, ansvarade för satelliten tills det att medgivande, gällande överlåtelsen, från svenska staten givits. Efter medgivande erhöLLITS insände Sverige en registreringsansökan till FN:s generalsekreterare⁸⁰. Rymdstyrelsen återfick aldrig någon enskild registreringsbekräftelse, men enligt FN dokument⁸¹ anges meningen:

*”The status of register of Swedish object launched into space as of January 1999 is given in annex II”.*⁸²

Vid en studie av Annex II, som representerar de rymdföremål Sverige har registrerat hos FN, går Sirius 1 att finna. FN dokumentets utformning och materiella innehåll kan tolkas som om Sverige övertog registreringen av Sirius 1 1996 från det engelska bolaget BskyB. Det som kan vålla en viss förvirring vid studier av Annex II är att Sirius 1 har fått behålla sin ursprungliga registreringsbeteckning⁸³, trots att en omregistrering ägde rum 1996. Anledningen till detta kan vara att, då FN är medveten om lagstiftningen på registreringsområdet, har man valt att bibehålla den ursprungliga registreringsbeteckningen för att inte gå emot lagens lydelse. FN har istället angivit i Annex II att Sirius 1 köptes i omloppsbanan 1996, vilket kan indikera på en överflyttning av registreringen.

Det skall uppmärksammas att 1972 års konvention och Registreringskonventionen tillkom under tiden för Sovjetunionens existens, det vill säga då allt var statligt ägt. Vid Sovjetunionens fall fjärmade sig ägandet från att ha varit strikt statligt till att även bli privat. Den privatägda delen av rymdrätten har därför inte omfattats av de båda konventionerna. Troligtvis skulle svaret på de ovan ställda frågorna bli att, dels kan en registrering överflyttas till en stat som inte är en ursprunglig utsändningsstat, dels blir den stat som betraktas som registerförande stat, det företaget eller den organisation som anses vara ägare till rymdföremålet, *absolut* betalningsskyldig för den skada som orsakats på jordens yta.

⁷⁹ Officiell beteckning 1989-67A 2193. Tidigare namn Marco Polo.

⁸⁰ Se mer angående internationellt registreringsförfarande under avsnitt 6.4.3.

⁸¹ United Nations Secretariat, Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, *Information furnished in conformity with the Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space*, 19 februari 1999, ST/SG/SER.E/352.

⁸² Annex II har i detta arbete bifogats som bilaga A.

⁸³ Se Bilaga A.

6.4.3 Internationell registrering

Enligt Registreringskonventionens artikel 3 (1) skall rymdobjekt registreras hos FN:s generalsekreterare. Informationen som återfinns i registreringen skall enligt artikel 3 (2) hållas tillgänglig för insyn för såväl kontrakterade stater som för de stater som står utanför konventionen. Denna föreskrift innebär i förlängningen att informationen i den nationella registreringen⁸⁴, som även skall företas, inte behöver vara öppen för andra staters insyn.

Registreringskonventionens artikel 4 föreskriver att den ansökande staten skall till FN:s generalsekreterare, så snart som möjligt, insända följande information gällande varje rymdobjekt staten vill registrera:

- (a) Namnet på uppsändande stat eller stater;
- (b) En lämplig beteckning på rymdföremålet, eller dess registreringsnummer;
- (c) Dag och område eller plats för utsändande;
- (d) Grundläggande parametrar för krets bana, inkluderat omloppstid, banplanets lutning, apogeum och perigeum
- (e) Rymdföremålets allmänna användning.

Externa markeringar på rymdobjektet är frivilligt, men skulle sådan markering företas skulle denna information inskrivas i den ordinära registreringsansökan.⁸⁵

6.5 Svenska registreringsregler

Den nationella registreringen tillhandahålls av Svenska Rymdstyrelsen⁸⁶. Enligt 4 § 1st. Förordningen om rymdverksamhet⁸⁷ skall Statens delegation för rymdverksamhet föra register över de rymdföremål för vilka Sverige är att anse som utsändande stat enligt artikel 1 i Registreringskonventionen. Paragrafens andra stycke föreskriver, om det finns flera utsändande stater, och Sverige är en av dessa, skall registreringen utföras i Sverige endast om detta är överenskommet.

Som inom den internationella registreringen skall det nationella registret innehålla viss information gällande rymdföremålet och dess funktion.

Enligt Förordningens 4 § 3st. skall det av registreringen framgå:

1. Beteckning eller registreringsnummer på rymdföremålet,
2. Dag och område eller plats för utsändande,

⁸⁴ Se avsnitt 6.5. nedan.

⁸⁵ Registreringskonventionen artikel 5.

⁸⁶ 2 § 6p. Förordning (1996:80) om instruktioner för rymdstyrelsen.

⁸⁷ Förordning (1982:1069) om rymdverksamhet, utfärdat den 25 december 1982.

3. Grundläggande parametrar för kretsbanan, inbegripet omloppstid, banplanets lutning, apogeum och perigeum,
4. Rymdföremålets allmänna användning.

Som synes är informationen i det nationella registret densamma som i det internationella registret, med ett undantag. Då det gäller ett nationellt register krävs ingen information gällande namnet på utsändande stat.

Enligt 4 st. samma paragraf skall delegationen genom Utrikesdepartementets förmedling lämna uppgifter från registret till Förenta Nationernas generalsekreterare där den internationella registreringen sedan införs.

Alla svenska medborgare har full insyn i det nationella rymdregistret tack vare Tryckfrihetsförordningen. Det svenska registret innehåller dock inte så mycket information, endast 10 rymdföremål finns registrerade fram till januari 2002. De nationellt registrerade rymdföremålen är alla satelliter: Viking utsänd 1986, Tele-X utsänd 1989, Freja utsänd 1992, Astrid utsänd 1995, Sirius 1 utsänd 1989 av det engelska bolaget BskyB köpt i omloppsbanan av Sverige 1996, Sirius 2 utsänd 1997, Sirius 3 utsänd 1998, Astrid 2 utsänd 1998, Munin utsänd 2000 och Odin utsänd 2001.

6.6 Sammanfattning

Inom rymdrätten föreligger en skillnad mellan begreppen rymdfarkost, rymdfartyg, satellit och rymdobjekt. De två första har dock enligt de traktat som återfinns på området ansetts synonyma.

Begreppet satellit kan indelas i artificiella och naturliga. Ett exempel på naturlig satellit är, enligt Månavtalets preambel, månen som kretsar kring jorden. Artificiella satelliter är oftast det som först associeras med begreppet satellit. Artificiella satelliter är de moduler som tillverkats av mänsklig hand och som syftar till att utsändas i bana kring jorden. Månavtalet, med dess referens till naturlig satellit kan på området ses som ett undantag, då de flesta traktater, där begreppet satellit ofta omnämns, tar för givet att begreppet hänvisar till artificiella satelliter.

Begreppet rymdobjekt har i praktiken använts som en generell term enligt vilken rymdfarkost, satellit och andra moduler som uppsänts av människan ingår. Trots att Rymdfördragets artikel 7 stadgar begreppet rymdobjekt existerar det ingen specifik definition i fördragstexten. Detta har i sin tur lett till att författare på området studerat ett antal traktattexter och själva upprättat en definition.

Alla rymdobjekt är inte tillåtna att utsända. Under Rymdfördragets artikel 4 regleras de rymdobjekt och aktiviteter som är förbjudna i rymden.

Då lyckad utsändning av ett rymdobjekt genomförts skall det registreras, dels internationellt, dels nationellt. Hur en registrering företas stadgas i 1975-års Registreringskonvention. Enligt konventionens artikel 1(C) jämföras termen registreringsstat med utsändande stat på så sätt att det endast är en ursprunglig utsändningsstat som kan erhålla registrering för det aktuella rymdobjektet. Det finns dock situationer som påvisar att så inte alltid är fallet. En stat kan erhålla registrering trots att samma stat inte är utsändningsstat. Så blir fallet då till exempel en stat köper ett rymdobjekt, redan i omloppsbanan, från en annan stat.

7 Kommersialisering och rymdrätt

7.1 Introduktion

Kommersialisering av rymden är ett fenomen som växt sig starkare under de senaste trettio åren. Då de, i uppsatsen, aktuella traktaterna ej omfattar föreskrifter gällande den sorts aktivitet, är en genomgång av kommersialiseringen och hur dess anknytning till traktater ter sig, viktig för uppsatsens slutförande.

Under detta avsnitt kommer kommersiella organisationer inom området för telekommunikationssatelliter och kommersiella organisationer inom området för meteorologiska satelliter behandlas. Detta för att läsaren skall få en introduktion till de områden som kommersialiseringen haft störst inverkan på. Vidare kommer olika försäkringsaspekter att beröras då det för privata företag eller organisationer är svårt att inneha ett stort kapital vilket täcker den skadeersättning som uppkommer vid eventuellt haveri. Därefter undersöks vilka regler som återfinns inom rymdrätten gällande kommersialisering. Sist i detta avsnitt kommer exempel på eventuella ändringar eller/och tillägg i traktaten som är relevanta att framföras. De ändringar och tillägg som avser nationell rätt, så kallade 'Building Blocks', har tagits från Projekt 2001, genomfört 5-6 december 2001 i München, Tyskland.

7.2 Kommersiella organisationer inom området för telekommunikationssatelliter

7.2.1 Inledning

Det ökade medvetandet avseende teknisk utveckling och ekonomisk potential, som följde efter den första satelliten uppsänts 1957, gav upphov till tidiga kommersiella tillfällen, främst i USA. Redan 1962, fem år efter Sputnik 1, utsändes den första kommersiella satelliten, Telstar 1. Telstar 1 var en amerikansk satellit som transporterade TV-program och telefonsamtal mellan USA och Europa.

Faktorer som just teknisk utveckling och ekonomisk potential, kombinerat med politisk motivation föranledde upprättandet av ett globalt kommunikationssatellitesystem. De mål och villkor som fastställdes för upprättandet av ett sådant system går att finna i 1962-års "US

Communications Satellite Act”.⁸⁸ ComSat Act lade grunden för ett gemensamt samarbete inom området. För att kunna implementera ComSat Act:s föreskrifter ansåg USA att en institution måste upprättas. Efter ett antal förhandlingar mellan parterna skapades så ”Communication Satellite Corporation”⁸⁹, vilket hade till uppgift att företräda USA:s deltagande på området.

ComSat tilldelades maktfaktorer och privilegier genom 1962-års ComSat Act. Bland annat skulle ComSat inneha monopol på den service som tillhandahölls genom de satellitlänkar ComSat upprättade. I utbyte, mot dessa maktinstrument, övervakades ComSat av amerikanska staten, vilken kontrollerade att allmänhetens intresse objektivt möttes.

För att andra stater, än USA, skulle kunna inneha en struktur för kommunikationssatelliter, ansågs det nödvändigt att en internationell och självständig enhet upprättades. Ett europeiskt synsätt för att balansera det amerikanska togs i beaktande. Upprättandet av CEPT⁹⁰ 1962 och därefter CETS⁹¹ var två steg mot en gemensam europeisk position inom området.

Under detta avsnitt kommer den viktigaste organisationen på området, INTELSAT, redogöras för

7.2.2 International Telecommunications Satellite Organisation: INTELSAT

7.2.2.1 Slutgiltiga överenskommelser

Den slutgiltiga konferensen avseende upprättandet av INTELSAT föregicks av ett antal tillfälliga överenskommelser mellan de inblandande parterna. Konferensen upprättade i maj 1971 en regeltext, som byggde på de tillfälliga överenskommelserna, vilken hölls öppen för undertecknande 20 augusti 1971. Texten vann laga kraft 12 februari 1973⁹².

Det kan synas som om det endast existerar en slutgiltig överenskommelse avseende INTELSAT, men de är faktiskt två. Den första är en mellanstatlig överenskommelse avseende organisatoriska frågor. Den andra är en specialöverenskommelse mellan de självständiga

⁸⁸ The Communications Satellite Act of 1962, 87:e kongressen, 31 augusti 1962. Hädanefter benämnt ComSat Act. H.L. van-Traa Engelman, *Commercial Utilization of Outer Space*, s. 111.

⁸⁹ Hädanefter benämnt ComSat.

⁹⁰ European Conference of Post and Telecommunications Administrations.

⁹¹ European Conference of Space Telecommunication.

⁹² Agreement Relating to the International Telecommunications Satellite Organisation (INTELSAT) with annexes and Operating Agreement Relating to the International Telecommunications Satellite Organisation. 20 augusti 1971, Washington, *UST* 3813, 4091. Into force 12 februari 1973. 1999 hade INTELSAT 143 medlemmar.

telekommunikationsenheterna, vilken avser reglering av systemanvändandet. Varje part måste antingen själv underteckna överenskommelsen avseende användning av systemet eller utnämna en offentlig eller privat enhet att göra det samma.

7.2.2.2 INTELSAT:s uppgifter och uppbyggnad

INTELSAT är en organisation med rättslig personlighet. Detta innebär att organisationen kan ingå avtal och upprätthålla en relation med andra rättsliga subjekt. Organisationens främsta politiska organ är det så kallade ”Assembly of Parties”. Organet består av parternas regeringsrepresentater, vilka möts en gång vartannat år. Dess främsta uppgifter är att utreda de aspekter som primärt är av intresse för parterna. Förutom ”Assembly of Parties” existerar ytterligare två organ av intresse, ”The Meeting of Signatories” och ”The Board of Governors”. The Meeting of Signatories möts en gång per år och består av representanter från länder som undertecknat den slutgiltiga operativa överenskommelsen. Organet ansvarar främst för uppgifter av teknisk och ekonomisk natur. The Board of Governors har en övervakande funktion och möts fem gånger per år. Organet består av valda representanter från The Meeting of Signatories. Valet av The Board of Governors baseras främst på investerade andelar i Organisationen. Organet publicerar aldrig vilken uppfattning som kommit från vilken representant, vilket leder till att representanterna kan hålla en relativt hög objektivitet till sin respektive regeringar.

USA ville från början säkra en kontroll över INTELSAT genom att framhäva ett proportionellt röstningssystem, baserat på äganderätt och investerat kapital.⁹³ Den slutgiltiga överenskommelsen gällande INTELSAT reformerade organisationens struktur och tog i beaktande den kritik som framförts avseende USA:s och ComSats dominerande ställning. Alla tekniska och operativa funktioner skulle nu kontrakteras till företag av olika nationalitet, eller till internationella bolag, ägda och kontrollerade av INTELSAT. Detta innebar att ComSat förlorade den monopolställning som erhållits genom 1962 års ComSat Act.

INTELSAT:s främsta uppgift är att tillhandahålla global telekommunikation service genom användandet av satellitlänkar. Systemet är vad som kallas för ett ”trunkkommunikationssystem”, vilket innebär att systemet är stationärt till skillnad från INMARSAT⁹⁴ som är mobilt. Systemet tillhandahåller såväl internationell, som nationell telekommunikation, men även viss specialservice har upprättats.⁹⁵

⁹³ USA ägde från början 61% av andelarna i INTELSAT. Nyman-Metcalf, Katrin, *Activities in Space-Appropriation or Use?* s. 343.

⁹⁴ se nedan under avsnitt 7.3.2.

⁹⁵ Ett exempel är specialservice till FN, som vid ett tillfälle ansökte om gratis service för att kunna uppta och hålla kontakt med fredsmäklare, krisjourer etc. Nyman-Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation of Use?* s. 344 not. 116.

Den första kommunikationssatellit att bli uppsänd av INTELSAT var Early Bird (INTELSAT I). Den uppsändes 6 april 1965. De närmast tre följande åren fortskred uppsändningar av INTELSAT satelliter, den ena med större kapacitet än den andra. Den globala kommunikationen uppnåddes 1 juli 1969 vilket gjorde det möjligt för människor över hela världen att följa människans första steg på månen 21 juli 1969.

7.3 Kommersiella organisationer inom sjöfartskommunikation

7.3.1 Inledning

Till skillnad från INTELSAT, som är ett stationärt system, fungerar sjöfartskommunikationen på ett mobilt plan. Olikheter mellan dessa två system kan visas genom en översiktlig beskrivning av sjöfartskommunikationsorganisationen INMARSAT.

7.3.2 International Maritime Satellite Organization: INMARSAT

INMARSAT är en organisation som bildades för att på bästa sätt tillvarata sjöfartskommunikation. Initiativet för upprättandet av organisationen togs av ”The Intergovernmental Maritime Consultative Organisation (IMCO)”, idag kallat ”Intergovernmental Maritime Organisation (IMO)”⁹⁶. Anledningen till att initiativet togs var att en förhöjning av sjöfartssäkerheten var nödvändig. Det stod från början dock inte helt klart om en självständig organisation skulle upprättas för syftet eller om sjöfartsfrågorna skulle inkluderas i INTELSAT. Efter mycket diskussion ansågs dock en självständig organisation var den bästa lösningen, mycket beroende på att INTELSAT inte hade kapacitet nog att handha sjöfartsfrågor.

INMARSAT blev 1999 den första mellanstatliga organisation att omstruktureras till ett privat organ, INMARSAT Ltd.

INMARSAT är världens första globala mobila satellitkommunikationsoperatör och den enda som kan erbjuda ett brett utbud av moderna kommunikationsservice för sjöfart, mobiltelefoner och luftfart. Satelliterna kontrolleras från huvudkontoret i London.

Dagens INMARSAT system används av självständiga servicebolag som bland annat inkluderar fartygsägare, journalister, räddningspersonal, luftfartyg, regeringspersonal och fredsbevarande styrkor.⁹⁷

⁹⁶ Nyman-Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?*, s. 351.

⁹⁷ www.inmarsat.org.

INMARSAT: s företagsstrategi består i att närma sig ett brett spektra av nya möjligheter, till fördel för informationsteknologi, medan de samtidigt fortsätter att serva traditionella sjöfarts-, luftfarts och mobila fjärrstyrda marknader.

7.4 Privata företag och rymdrätt

7.4.1 Inledning

Det är inte bara icke-statliga organisationer som inom ramen för kommersialisering utövar rymdaktivitet. Även privata företag har under årens lopp innehaft en ökad roll på området.

Generellt sett behöver inte kommersialisering innebära ett deltagande från den privata sektorn, utan detta deltagande beror helt och hållet på hur statens ekonomiska politik ser ut.⁹⁸ I de stater som dock innehar ett marknadsekonomiskt system, där maximal ekonomisk vinning anses uppnås genom privata företag, föranleds dock kommersialiseringen nästa alltid av privatisering.

Det ökade privata deltagandet kan här indelas i två nivåer, indirekt deltagande och direkt deltagande.

7.4.2 Indirekt deltagande

Ända sen rymdålderns början har privata industrier varit involverade i rymdaktiviteter, främst genom leverans av de gods och tjänster som krävs för att genomföra ett rymdprojekt. Dessa industrier kan vara såväl statliga som ickestatliga, beroende på statens politiska sfär och ekonomiska struktur.⁹⁹ På detta sätt har många företag engagerat sig i rymdaktiviteter, samtidigt som de kunnat stå utanför de direkta aktiviteter som företagits av staten.

Enligt författare¹⁰⁰ som behandlar så kallat indirekt deltagande, anses inte enbart industriernas roll som kontraktörer falla här under, utan även andra områden så som försäkring och finansiering kan hänföras under detta begrepp.

Ett annat exempel på indirekt deltagande är de situationer där privata företag och industrier innehar rollen som köpare av resultat som uppnåtts genom statliga rymdprojekt.

⁹⁸ Till exempel med vilka medel staten är beredd att förverkliga kommersialiseringen och om privata investerare och entreprenörer återfinns som ett alternativ. H.L. van Traa-Engelman, *Commercial Utilization of Outer Space Law and Practice*. s. 277.

⁹⁹ Ibid. s. 278.

¹⁰⁰ Se exempelvis redogörelse av K.H. Boeckstiegers åsikt, Ibid.

Det indirekta deltagandet beror, som ovan sagts, till stor del på den nationella rättsliga relation som råder mellan företagen och den relevanta staten, det måste dock även tas hänsyn till de regleringar som återfinns i de internationella rymdkonventionerna.

7.4.3 Direkt deltagande

Parallellt med indirekt deltagande har en annan form av deltagande inom rymdaktiviteter över tiden vuxit fram, det direkta. Denna form av deltagande innehar en mer direkt relevans till internationella rymdregleringar.¹⁰¹ Det ökade intresset, påvisat av den privata sektorn inom direkt deltagande, kan främst spåras inom rymdtransport, rymdkommunikation och olika former av tjänster som utförs ombord rymdfartyg.

Inom gränsen för direkt deltagande återfinns även olika nivåer av deltagande som sträcker sig från fullt ägande till begränsade rättigheter. Valet av nivå beror helt på den relevanta statens rättsliga system.

7.5 Försäkring och kommersialitet av yttre rymden

7.5.1 Inledning

De stater, vars regeringar var involverade i rymdaktiviteter, hade från början både möjligheten och viljan att stå för de rättsliga och finansiella risker som följde med aktiviteten. Dagens påtvingade budgettstramningar och ekonomiska konjunktursvackor har dock lett till att skyldigheter och risker nu täcks genom försäkringsavtal.

Den privata industrin, som blivit mer och mer involverad i rymdaktiviteter, är ännu mer benägen att använda sig av försäkringar, dels för att minimera riskfaktorer inom detta högrisk område, dels för att skydda sig mot förlorad vinst. De klienter som hittills tecknat rymdförsäkringar har främst varit företag och organisationer inom telekommunikationsområdet.

Rymdförsäkringar skiljer sig avsevärt från varandra. Varje försäkringsbrev är skräddarsytt efter individuell nyttolast och relevanta risker. På detta sätt finns ett brett utbud avseende rymdförsäkringar. Två olika sorters försäkringar kommer här att beröras: Egendomsförsäkring och försäkring gällande skadeersättning för tredje part.

¹⁰¹ Till exempel se artikel 6 och 9, 1967 års Rymdfördrag. Dessa artiklars relevans för direkt deltagande och kommersialitet kommer bland annat redogöras för under avsnitt 7.6.1.

7.5.2 Egendomsförsäkring

Klienter, vars nyttolast kommer utsändas, kan välja mellan ett antal olika egendomsförsäkringar med tanke på vilken nivå av aktivitet som skall företas. Detta leder till följande kategorier:

- Före-utsändnings försäkring
- Utsändningsfel och initial användarförsäkring
- Satellit livförsäkring

Den första kategorin täcker nyttolasten tiden före utsändning, vilket generellt innebär en minimal risk. Under kategorin faller även transport av satellit, tillverkning av satellit och försening i leverans av densamma.

Den andra kategorin täcker risken att satelliten inte placeras i rätt omloppsbanan. Denna typ av försäkring kan även tecknas för att täcka de kostnader, som uppkommer då man tvingas ersätta en förlorad satellit med utsändning av en ny. Försäkringen gäller normalt i 180 dagar från utsändningsdatum och är den dyraste av de tre.

Den tredje kategorin täcker risken att en satellit slutar fungera i omloppsbanan. Försäkringen täcker då den kostnad som uppkommer då en ny satellit måste utsändas. Trots att försäkringsbeteckningen syftar till en livslång försäkring, tecknas den oftast på tre år, varefter en omförhandling måste ske utifrån satellitens tillstånd.

7.5.3 Försäkring gällande skadeersättning för tredje part

Förutom den form av försäkringstecknande som redogjorts för översiktligt ovan existerar en annan typ av rymdaktivitetsförsäkring, den så kallade skadeersättningsförsäkringen. Rättsliga skyldigheter, härrörande från skadeersättning till tredje part, anmodar ägare och operatörer att skydda sig från risker som kan kosta enorma summor i ersättning.

Inom detta område spelar folkrätten en avgörande roll. Enligt Rymdfördragets artikel 7 och 1972-års konvention skall alla stater som är parter till dessa två internationella konventioner, bära ersättningsansvar mot tredje part, för skador som orsakats av ett rymdobjekt. Då dessa stater, i sin tur, generellt kommer bli ersatta av de personer eller organisationer som är ansvariga för rymdobjektet som orsakat skadan, tecknas denna form av försäkring oftast av ägare eller användare av rymdobjekt. Det skall dock uppmärksammas att bestämmelsen i artikel 7, 1972-års konvention, undantar en utsändande stats ersättningskyldighet då en eventuell skada orsakas på:

- a) utsändande stats medborgare
- b) utländska medborgare som under vissa omständigheter deltar i relevant rymdprojekt.

7.5.3.1 The NASA Act on Insurance and Indemnification

1979 införde USA ett nytt och mycket viktigt avsnitt i The NASA Act¹⁰², med titeln Insurance and Indemnification. Enligt denna reglering har NASA medgivande att tillhandahålla skadeersättningsförsäkring för alla som använder amerikanska rymdobjekt, med syftet att kompensera dem vid tredjepartanspråk. När likvida medel erhållits ur de fonder som står till NASA:s förfogande, ådrar sig dock användaren en återbetalningsskyldighet.

I relation till de många termer som används inom regleringen, ägnas ett speciellt utrymme till att definiera orden användare, rymdfartyg och tredjepart. Definitionerna resulterar i viktiga konsekvenser gällande regleringens tillämpningsområde.

Ordet 'användare' har i regleringen definierats som:

*"any-one who enters into an agreement with the Administration for use of all or a portion of a space vehicle, who owns or provides property to be flown on a space vehicle"*¹⁰³.

Definitionen inkluderar såväl amerikanska som utländska användare.

Ordet 'rymdfartyg' har definierats som:

*"an object intended for launch, launched or assembled in outer space, including the Space Shuttle and other components of a space transportation system, together with related equipment, devices, components and parts"*¹⁰⁴.

Definitionen som tillsynes är vid i sin formulering inkluderar, precis som 1972-års konvention, försök till utsändning. Samtidigt inkluderar definitionen alla typer av utsändningsfartyg som för närvarande används.

Definitionen av 'tredje part' har i regleringen uttryckts:

*"any person who may institute a claim against a user for death, bodily injury or loss of or damage to property"*¹⁰⁵

H.L. van Traa-Engelman har i sin avhandling *Commercial Utilization of Outer Space Law and practice* framhållit att definitionen i sig inte automatiskt inkluderar parter som innehar kontrakt med NASA. Denna åsikt

¹⁰² National Aeronautics and Space Act från 1958.

¹⁰³ H.L. van Traa-Engelman, *Commercial Utilization of Outer Space Law and Practice*, s. 321.

¹⁰⁴ Ibid, s. 321f.

¹⁰⁵ Ibid, s. 322.

på grund av den praxis som används, som enligt honom innehåller mellanpartsliga avståenden från tredjepartsanspråk.

7.5.4 Sammanfattning

Som synes finns ett antal försäkringar att teckna för den som utför aktiviteter i rymden. Varje försäkring är en så kallad specialförsäkring, skraddarsydd för aktivitetens ändamål och den riskfaktor som medföljer. Med hjälp av ett försäkringssystem inom internationell rymdrätt har en ny marknad öppnats upp för företag och icke- statliga organisationer, som annars inte hade haft möjlighet att konkurrera på området. Som inom alla rättsliga områden finns det dock utrymme för förbättring, så även här. Det verkar dock som om de största och viktigaste bitarna inom området är väl igenomtänkt och välarbetat.

Den internationella rymdrätten innehåller ingen specifik försäkringsreglering utan ämnet faller idag in under nationella regler. Internationella regler avseende staters ersättningsansvar för rymdobjekt har dock haft ett stort inflytande på den nationella utvecklingen av detta område. Då försäkringsvillkoren ser olika ut i olika länder skulle det kunna te sig, som om det endast är ett par företag eller organisationer som kan konkurrera på marknaden då försäkringsvillkoren kan, för dem, vara mer fördelaktiga än för företag och organisationer som återfinns i andra länder. Hur man löst detta problem kan illustreras med ett exempel:

En detalj som skiljer stater emellan är det så kallade obligatoriska försäkringskravet, vilket innebär att när aktivitetstillstånd erhållits måste en tredjemansförsäkring tecknas. Detta obligatoriska krav återfinns bland annat i Frankrike och Tyskland. Sverige å sin sida har inte ett sådant krav infört i den nationella rymdlagen. När det gäller den svenska rymdregleringen får tillståndshavaren själv välja om han/hon vill teckna en rymdförsäkring. Kravet på obligatorisk försäkring kan te sig mindre privilegierat, då ett eventuellt avslag på försäkringen kommer kullkasta den rymdaktivitet företaget eller organisationen ämnar företa. Skulle den svenska tillståndshavaren välja att inte teckna en tredjemansförsäkring och skada uppstår, åligger det den svenska staten att utge ersättning till den eller de skadelidande parterna. Det skall dock understrykas att svenska staten, efter ersättning utgivits, erhåller ett regresskrav gentemot den som bedrivit rymdverksamheten.¹⁰⁶

Sverige har inom sitt territorium en utsändingsstation, Erange, belägen i Kiruna. Härifrån utsänds dock endast sondraketer¹⁰⁷ och ballonger, som är undantagna från rymdlagen. Detta innebär att tillstånd inte krävs i dessa fall. Sverige har dock med hjälp av till exempel franska bärraketer, från franskt

¹⁰⁶ 6§, Lag (1982:963) om rymdverksamhet.

¹⁰⁷ Raketer som endast har till uppgift att mottaga satellitsignaler via en markbaserad station.

territorium, utsänt satelliter. I det senare fallet kan Sverige, tillsammans med Frankrike inneha betäckningen 'utsändande stat' och på så sätt inneha ersättningsansvar vid eventuell skada. Hur har man då löst den rättsliga konflikt som i detta fall uppstår, då enbart den franska regleringen innehåller ett obligatoriskt försäkringskrav. Lösningen ligger i det utsändningsavtal, som slutits mellan Sverige (Espace) och Frankrike (Arianespace), i vilket staterna kommit överens om att fransk lag skall gälla. Detta innebär att det franska bolaget tecknar en försäkring i vilken Sverige blir medförsäkrad.

De detaljer som till en början kan te sig ofördelaktigt för vissa organisationer och företag har alltså lösts genom avtal. Just i ovan anförda exempel innebär detta att både Sverige (Espace) och Frankrike (Arianespace) kommer inneha samma konkurrensposition gällande rymdaktiviteter.

7.6 Existerande regler avseende kommersialitet

7.6.1 Internationella regler

7.6.1.1 Rymdfördraget

När det gäller redogörelser för rymdrättens internationella regler har denna studien begränsats till fyra internationella traktater, Rymdfördraget, Ansvarskonventionen, Registreringskonventionen och Månavtalet.

I Rymdfördraget, som ansetts vara rymdrättens Magna Charta, återfinns ett antal artiklar av relevans för privata företag och icke-statliga organisationer. Den viktigaste och mest grundläggande är artikel 6 som föreskriver den allmänna rättsprincipen gällande staters internationella ansvar:

”Fördragsslutande stater bär internationellt ansvar för såväl statlig som icke-statlig verksamhet i yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, och för att denna äger rum i överensstämmelse med bestämmelserna i detta fördrag. För icke-statlig verksamhet i yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, erfordras tillstånd och fortlöpande övervakning från vederbörande stats sida. När verksamheten bedrivs av en internationell organisation i yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, åvilar ansvaret för efterlevnaden av detta fördrag såväl den internationella organisationen som de fördragsslutande stater, vilka är medlemmar av organisationen”.

Artikel 6 tillskriver, som synes, staterna ett internationellt ansvar för de nationella aktiviteter som utförs. Stater är på så sätt även ansvariga för regleringen av rymdaktiviteter oavsett om de utförs av staten själv eller av företag och organisationer som faller in under dess kontroll.¹⁰⁸ För att ett

¹⁰⁸ Ordet kontroll har valts här trots att företagen är privatägda.

brott mot de internationella rymdkonventionerna inte skall kunna inträffa måste staten försäkra sig om att det privata systemet inte hindrar fullgörandet av statens internationella skyldigheter. För att staten skall kunna försäkra sig måste därför privata företag erhålla befogenhet från ”vederbörande stat”, för att bedriva rymdaktivitet. Företaget skall även stå under statens granskning så länge rymdverksamhet bedrivs.

Begreppet ”vederbörande stat” har på senare tid varit föremål för diskussioner på hög nivå. Det anses från vissa håll att begreppet är för vagt och att det därför antingen måste klart definieras eller ersättas av ett mer konkret begrepp. Det råder dock inget tvivel angående tolkningen om man ser till det sammanhang i vilket begreppet placerats i artikeln. Begreppet ”vederbörande stat” tolkas här som den stat i vilken företagen har sin hemvist. Som sagts ovan är det dock inte sammanhanget som har diskuterats utan begreppet i sig.

En annan relevant artikel i Rymdfördraget för privata företag är artikel 9, som stadgar att medlemsstater skall följa principen om samarbete och ömsesidigt bistånd. All form av rymdverksamhet skall även fortgå med hänsyn till andra medlemsstaters intressen.

Skulle en medlemsstats rymdexperiment vara potentiellt riskfyllt i förhållande till en annan stats aktivitet, föreskriver artikeln att en internationell konsultation skall föregå aktiviteten. Artikeln förutsätter även här att den relevanta staten informerats, en tid före, om en eventuellt planerad rymdaktivitet. Detta innebär att det måste finnas ett system som kräver att privata enheter informerar staten om sina planer. Denna förutsättning verkar tillsynes vara god. Då medlemsstaterna anses vara den övervakande institutionen enligt Rymdfördraget är det också de som, vid eventuell skada får stå för ersättningen. Som påpekats under avsnitt 7.5.3 har förvisso staterna ett regresskrav, men skulle företaget inte kunna betala får staten stå kostnaden själv. Det finns även en baksida med förutsättningen. Då privata enheter enligt förutsättningen är skyldiga att informera staten om dess planer kan det innebära en begränsning av privat företagande. Samtidigt skulle det kunna leda till en överträdelse av rättigheten att inneha företagshemligheter av konkurrensskäl.

Den artikel som, förutom artikel 6, är en av de viktigaste är artikel 1 i Rymdfördraget, vilken föreskriver:

”Utforskandet och utnyttjandet av yttre rymden, däri inbegripet månen och övriga himlakroppar, skall äga rum till alla länders fromma och i alla länders intresse utan att avseende fästes vid deras ekonomiska eller vetenskapliga utvecklingsnivå; det sker för hela mänskligheten”.

Under denna artikel finns den så kallade frihetsprincipen inbäddad, vilket innebär att rymden fritt får utforskas och användas, så länge det ligger i

staternas intresse att göra så.¹⁰⁹ Ser man endast till artikelns innehåll innebär detta att så länge aktiviteterna ligger i staternas intresse och folkrättsliga förpliktelser efterlevs, är det inte relevant vem som utför dem. Det kan även vara ytterst lönsamt för staterna att tillåta privata enheter som rymdaktörer, främst ur en konkurrenssynpunkt.

Det har under årens lopp existerat vissa synpunkter på Rymdfördragets tillämpningssfär. Då den internationella rätten endast binder stater anses en analogi till privata enheter vara utesluten. Ser man till exempel till artikel 2 i fördraget, som stadgar förbud mot nationellt besittningstagande, finns det de som anser att principen inte kan tillämpas på privata enheter. Som tidigare uttalats binder folkrätten i förlängningen även statens medborgare och juridiska personer. Därför kommer förbudet under artikel 2 även tillämpas, genom analogisk tolkning, gällande privata enheter.

7.6.1.2 1972-års Ansvarskonvention

Speciella frågor relaterade till privata rymdaktörer har under senare år uppstått i förhållande till ersättningsskyldighet. Konventionen är baserad på tanken att staterna skall ansvara för alla utsändningar där staten, enligt konventionen klassificeras som 'utsändande stat'. Det finns dock de situationer då det inte direkt är en stat, utan en privat enhet, med hemvist i den relevanta staten, som utsänder rymdobjekt. Med dagens materiella utformning på konventionen kommer staten även i dessa situationer åläggas ersättningsskyldighet. Detta på grund av att det, enligt konventionen, endast kan vara stater som är utsändande subjekt. Konventionen stadgar enbart begreppet "utsändande stat, det finns inget föreskrivet som skulle kunna tolkas som "utsändande enhet".¹¹⁰ Vi kommer kanske i framtiden få tillämpa det senare begreppet även om det inte är särskilt troligt. Det skall tilläggas att staten har rätt till kompensation, för det belopp de utbetalt i skadeersättning, från den part som anses orsakat skadan.

7.6.1.3 Registreringskonventionen

För att kunna bestämma ersättningsfrågan, måste ett rymdobjekt vara registrerat. Registreringskonventionen är en precisering av Rymdfördragets artikel 11. Under senare år har registreringskravet fått en ökad betydelse, främst då det måste finnas ett fungerande system som kan utröna om ett registrerat rymdobjekt är privatägt eller statligt ägt.

¹⁰⁹ Naturligtvis finns det restriktioner på vad som får och inte får utföras genom rymdaktiviteter, detta har uppsatsens författare tidigare redogjort för.

¹¹⁰ Författarens eget begrepp, vilket skulle kunna definieras som "en privat enhet som på ett eller annat sätt befrämjar utsändning av ett rymdobjekt. Termen 'befrämjar' skulle kunna innebära en registrerad äganderätt eller en finansiell investering i det relevanta rymdobjektet.

Konventionen föreskriver en nationell registrering och en central registrering. Den senare upprätthålls av FN:s generalsekreterare, artikel 2 och 3. När ett rymdobjekt registrerats kan detta ses som en form av ägandebevis, vilket tilldelar vissa rättigheter och skyldigheter. Som tidigare påpekats uppkommer dock situationer där en stat eller en privat enhet köper satelliter som redan ligger i omloppsbanan.¹¹¹ Denna form av situation omfattas inte av konventionernas materiella innehåll, utan en praxis har här utvecklats på området. Då denna situation inte omfattas av konventionerna, som enbart binder stater, kan det tolkas som om staterna inte figurerar i bakgrunden då köpet genomförs av en privat enhet. En privat enhet som köper upp en satellit i omloppsbanan skulle då helt och hållet bli ansvarig för den eventuella skada satelliten orsakar. Då situationen dock verkar vara införd under rymdrättspraxis, kommer staten även här att figurerar i bakgrunden trots att konventionerna inte föreskriver så. Detta innebär i förlängningen att staten kommer åläggas ersättningsansvar för den relevanta satelliten, trots att den köpts i omloppsbanan av en privat enhet och registreringen övergått till densamma. Utav denna argumentation kan slutsatsen dras, att ansvarsfrågan inom rymdrätten i dagsläget inte är kopplad till äganderätten.

7.6.1.4 Månavtalet

När en undersökning av Månavtalet genomförs finner man att ordet exploatering är centralt förekommande. Trots att nationellt beslagtagande är förbjudet enligt avtalet, har staterna tillåtelse att exploatera, använda och utnyttja rymden.¹¹² Detta kan i sin tur leda till en upprättad äganderätt av de förflyttningsbara rymdresurserna. Enligt avtalets artikel 14¹¹³ är det tillåtet för privata enheter att utföra aktiviteter på månen och andra himlakroppar. Det återfinns dock inga speciella regler i avtalet kring denna form av aktivitet.

Det faktum att privata aktörer tillåts exploatera månen och andra himlakroppar kan ha en positiv inverkan på konkurrensen. Den ekonomiska utvecklingen är dock beroende av en väl definierad äganderätt. Om mänskligheten någonsin skall kunna dra nytta av rymdens naturliga resurser, måste förmodligen regler avseende äganderätt upprättas.

7.6.2 Nationella regler

På grund av uppsatsens begränsade utrymme kommer endast de svenska existerande reglerna på området kortfattat redogöras för.

¹¹¹ Se avsnitt 6.4.2.

¹¹² Artikel 2.

¹¹³ Artikeln föreskriver statligt ansvar även då aktiviteter utförs av privata enheter.

1982 upprättade Sverige Förordningen om rymdverksamhet¹¹⁴ vilken skall tillämpas på rymdaktiviteter, uppsändning av rymdobjekt och alla former av kontrollaktivitet kring relevanta rymdobjekt.

För att en enhet, annan än den svenska staten, skall kunna bedriva någon av dessa rymdaktiviteter från svenskt territorium krävs licens. Detta licenskrav gäller även för en svensk enhet som bedriver rymdaktivitet från en annan stats territorium. Licensen utfärdas, efter ansökan, av svenska staten och kan bli föremål för villkor. Skulle de eventuella villkoren inte respekteras kan svenska staten återkalla licensen. De aktiviteter som faller in under Förordningen övervakas och kontrolleras av Svenska Rymdstyrelsen. Skulle någon medvetet eller genom försummelse bedriva rymdaktivitet utan licens, kan den skyldige få betala höga böter eller dömas till fängelse i högst ett år.

1972-års konvention innehåller en kompensationsregel till förmån för stater som utbetalat ett ersättningsbelopp på grund av skada. Denna regel omfattar naturligtvis även den svenska staten.

Sverige har genom denna reglering uppfyllt sina obligationer, gentemot den internationella rymdrätten, speciellt de stadgade i Rymdfördraget.

7.7 Ändringar och tillägg i existerande regler gällande kommersialitet

Det är utom tvivel att privata enheter har satt sin prägel på rymden men är de internationella konventionernas och nationella regleringarnas materiella innehåll tillräckligt utformade för att omfatta privata aktörer? Existerar det tillräcklig reglering eller är det nödvändigt att ändra och/eller införa tilläggsprotokoll?

De internationella regleringar som återfinns på området och som i denna uppsats behandlats, är tillräckligt extensiva för att analogt kunna omfatta privata aktörer. På senare år har det uppstått situationer som inte omfattas av konventionerna men där en praxis utvecklats. Ett bra exempel är köp av satellit redan i omloppsbanan. Med en analog tolkning och praxis utveckling kommer den privata aktiviteten kunna omfattas av konventionernas nuvarande utformning. Internationella konventioner och traktater är svåra att ändra då det krävs att alla medlemsstater är enade. Skulle det anses nödvändigt att, inom ett område, ändra eller specificera internationella regler och principer, bör det göras genom tilläggsprotokoll eller nyupprättande av deklARATIONER. Dessa ändrings- och tilläggsformer kan ha både bindande och icke-bindande effekt för staterna.

När det gäller nationella regleringar är möjligheten för ändring och tillägg betydligt mer lättgenomförd då det enbart rör sig om en stat. Under ett

¹¹⁴ Förordningen om rymdverksamhet (SFS 1982:1069), utfärdad 25 november 1982.

projekt genomfört i München, 5-6 december 2001¹¹⁵ framlades förslag på hur nationella regler kan ändras för att passa den relevanta statens rymdaktiviteter.

I projektet använde man sig av så kallat 'Buildingblocks for national space law'. Inom nationell lagstiftning kan tre grundläggande delar identifieras:

- 1 implementering av de förpliktelser som härrörs från Rymdfördraget (bemyndigande, fortsatt övervakning av rymdaktiviteter och registrering av rymdobjekt).
- 2 reglering av kompensation till förmån för utsändande stat från den aktör som orsakat skadan och
- 3 tilläggsregleringar.

A) Implementering av skyldigheter härrörande från OST

1. Bemyndigande av rymdaktiviteter

Den grundläggande bestämmelsen som kräver nationell lagstiftning från medlemsstaterna återfinns i artikel 6 (2) i Rymdfördraget, vilken föreskriver att rymdaktiviteter, bedrivna av icke-statliga enheter, kräver bemyndigande av "vederbörande stat". För att kunna definiera en nationell bestämmelses tillämpningsområde, anser projektets arbetsgrupp att artikelns olika termer, så som rymdaktivitet, nationell aktivitet och vederbörande stat, måste tolkas. En möjlig väg att gå när det gäller bestämmelse av tillämpningsområde är, enligt arbetsgruppen, att hävda befogenheter på alla de rymdaktiviteter som företas, av rättslig person med statens nationalitet eller inom statens territorium. Kraven på befogenhet måste fastslås på ett sådant sätt, att den lagstiftande staten först och främst säkrar att efterlevandet av de principer föreskrivna i Rymdfördraget, även gäller privata enheter.

2. Fortsatt övervakning av rymdaktiviteter

När en befogenhet för rymdaktivitet väl erhållits och aktiviteten påbörjats, måste vederbörande stat kontinuerligt övervaka desamma, artikel 6 (2) Rymdfördraget. Projektets arbetsgrupp anser efter att ha analyserat generella övervakningsregler, att det existerar tre möjliga alternativ för att utöva övervakning. Det första är baserat på information. Då staterna skall försäkra sig om att de utförda aktiviteterna överensstämmer med de principer stadfästa i Rymdfördraget, måste myndigheterna ha information för att kunna upprätthålla den förpliktelse. Informationen kan insamlas på två sätt. Antingen innehar den bemyndigande personen en skyldighet att insända uppgifterna eller så kan myndigheten själv införskaffa sig den information som är av relevans. Det andra och tredje alternativet kan sammankopplas med uppfyllandet eller uteslutet uppfyllande av det bemyndigande som

¹¹⁵ Project 2001, Working Group on National Legislation, *Need and Prospect for National Legislation*, Proceedings of the Project 2001 – Working Group on National Legislation, 5-6 december 2001, München, Tyskland.

erhållits. I detta fall krävs att myndigheterna besitter möjligheten att införa ett sanktionssystem eller att återkalla bemyndigandet.

3. Registrering av rymdobjekt

Artikel 2 (1) i Registreringskonventionen föreskriver en skyldighet för utsändande stat att registrera det relevanta rymdobjektet i ett nationellt register. Det skall här påpekas att projektets arbetsgrupp inte framförde några invändningar mot denna skyldighet. En fråga som däremot diskuterades var om staterna skulle införa en tolkning av begreppet rymdobjekt i sina nationella regleringar.¹¹⁶

En diskussion som är intressant att föra under detta avsnitt, vilken inte inkluderades i Projekt 2001, är kopplingen mellan manövreringen av rymdobjektet och registreringen. För närvarande existerar ingen sådan koppling, varken inom internationell eller nationell rätt. Registreringen är idag kopplad till begreppet utsändande stat, artikel 2 (1) Registreringskonventionen.

När kommersialiseringen gjorde sitt inträde på området var det inte längre enbart stater som utövade rymdaktiviteter, aktörerna på området utvidgades till att även omfatta privata enheter och organisationer. Ser man till 1972-års konvention föreskriver artikel 2 att en utsändande stat skall bära absolut ersättningsansvar för skada som orsakats på jordens yta av rymdobjekt. I dagens situation, där fler aktörer än staterna existerar, är artikeln fortfarande gällande rätt, men detta endast om den privata aktör, som ansetts orsaka skadan, inte kan betala ersättningsbeloppet, eller då staten anses vara aktör. Här kan uppsatsens författare se en koppling mellan manövreringen och registreringen, om än bara i praxis.

En tydlig koppling mellan manövreringen och registreringen återfinns inom till exempel sjörätten, där det kommit att betecknas som 'Genuine Link', vilket skulle kunna överföras analogt på rymdrätten.

Att införandet av en reglering, vilken föreskriver kopplingen mellan de två, skulle resultera i något revolutionerande inom rymdrätten, är inte övertygade. En koppling mellan manövreringen och registreringen är nödvändig men en sådan regel behöver inte tvunget inskrivas i konventionstexten. Det har som ovan, påpekats redan utvecklats en praxis på området och frågan är om inte det är tillräckligt.

B) Kompensations regler

Den andra delen av nationell rätt borde, enligt projektets arbetsgrupp, tillhandahålla en kompensationsreglering till förmån för utsändande stat. Då staterna är skyldiga att ersätta skada även då den orsakats av en privat enhet,

¹¹⁶ Det diskuterades bland annat om raketdelar skulle inkluderas i tolkningen.

anser arbetsgruppen att staten skall ha möjlighet till kompensation. Kompensationen kan begränsas till en fast summa eller till det belopp försäkringen tecknats på. Det skall här påpekas att Sverige besitter just en sådan reglering.¹¹⁷ Situationen, då svenska staten erhållit kompensation, har dock aldrig inträffat i svensk rymdhistoria.. I svensk rymdreglering har man valt att inte begränsa kompensationssumman utan staten har rätt att återfå det belopp som betalats ut. Trots att det inte existerar något tak, kan det diskuteras hur svenska staten hade agerat om en kompensationssituation hade uppstått. Ett stort belopp hade förmodligen satt den privata aktören i konkurs.

C) Tilläggsregleringar

Den nationella lagstiftningens tredje del kan, enligt arbetsgruppen, behandla tilläggande regleringar. Dessa regleringar kan implementeras i nationell rymdlagstiftning men kan också vara en del av andra lagar. Exempel på tilläggsregleringar är försäkringar, patenträtt, export och finansiella säkerhetsregler. Då dessa regleringar inte specifikt kan hänföras till rymdrätten, anser arbetsgruppen att den nationella lagstiftaren själv måste överväga om tilläggsregleringar behöver införas eller inte.

D) slutsats

Diskussionen, förd under Projekt 2001, anses ha lett till en klar struktur gällande 'Building Blocks'. Man enades i princip om att en implementering av internationella skyldigheter och upprättandet av en kompensationsreglering var nödvändigt. Det ansågs dock att fler diskussioner och ytterligare harmonisering skulle genomföras gällande tilläggsregleringarna. Detta för att undvika orättvis konkurrens.

De 'Building blocks' som här ovan angivits är av väl omfattande karaktär. Troligen är de upprättade för att passa den amerikanska rymdrätten. Ser man till Sverige, som är en relativt liten aktör på rymdområdet, är det inte nödvändigt att i den nationella rymdrätten införa alla 'Building Blocks'. Sverige har redan en relativt omfattande rymdlag för de aktiviteter som Sverige är delaktigt i.

¹¹⁷ 6§, Lag (1982:963) om rymdverksamhet.

8 Slutsats

Detta arbete har haft till syfte att ge en utförlig bakgrund till hur rymdrätten uppkommit och hur den ser ut idag. Ett av de mål som eftersträvades med uppsatsen har varit att få läsaren uppmärksam på den ”nya folkrätten”.¹¹⁸

Rymdrätten har sitt ursprung i havsrätten och lufträtten, men de tre är idag att ses som olika ämnen. Medan havsrätten och lufträtten utvecklades till att omfatta suveränitetsprincipen utvecklades rymdrätten till att omfatta principen om staters frihet.

Rymdrätten är en del av folkrätten och styrs därför framförallt av folkrättsliga bestämmelser. De nu existerande bestämmelserna uppkom dock under en tid då så gott som all företagsamhet var statligt ägd. Detta har lett till att dess materiella innehåll inte är fullt tillfredsställande på alla plan. När kommersialiseringen gjorde sitt inträde på området blev konsekvensen den att andra subjekt/objekt, än staterna, kunde företa aktiviteter i rymden.

De folkrättsliga regleringar som idag existerar inom rymdrätten tillämpas endast på stater. Aktiviteter som idag företas av andra subjekt/objekt har därför erhållit en status som praxis, vilken kan anses ha en universell tillämpning. Då folkrätten i sig tillämpas, inte bara på en stat utan på ett flertal, besitter den också en komplikation då ändringar eller tillägg skall företas. Jag anser förvisso att de folkrättsliga regler som idag existerar inom rymdrätten är tillräckligt extensiva för att analogt omfatta privata aktörer, men ändringar och tillägg inom vissa områden kan behöva genomföras, frågan är bara hur. Skall konventionstexterna ändras till att även inkludera aktiviteter företagna av andra subjekt/objekt än stater? Om så skulle göras, faller då inte det folkrättsliga system som har till uppgift att endast tillämpas på stater?

Min uppfattning är att omfattande ändringar och tillägg inte skall införas i konventionstexterna, utan istället skall separata deklARATIONER och tilläggsprotokoll upprättas. Anledningen till denna uppfattning är att konventionstexterna i allmänhet är upprättade utifrån ett specifikt syfte och mål, vilka kan hotas om för många och för stora ändringar och/eller tillägg införs. Ett annat alternativ är att, vid sidan av specifika deklARATIONER eller tilläggsprotokoll, följa de ”Building blocks”, avseende nationell rätt, som diskuterades under Projekt 2001, 5-6 december, i München. Dessa ”Building blocks” har till syfte att ”rena” den nationella rymdrätten. Problemet som jag ser med förslaget ”Building Blocks” i dess nuvarande utformning, är dess

¹¹⁸ Den ”nya folkrätten” är ett begrepp som författaren till detta arbete valt att använda för att särskilja rymdrätten från redan befintlig folkrätt. Trots att rymdrätten är en del av folkrätten besitter detta ämne aspekter som skiljer sig från andra folkrättsliga områden. Det tycks med rymdrätten ha upprättats en ny form av folkrätt.

omfattning. Då förslaget anses vara av extensiv karaktär är det förmodligen en vägledning för stora rymdnationer som till exempel USA. Sverige, som är en relativt liten aktör på området, är inte i behov av förslaget extensiva omfattning, varför dess Rymdlag redan besitter de regleringar som är av relevans för svenska rymdaktiviteter.

Inom FN:s rymdverksamhet diskuteras idag mycket av vad som i detta arbete behandlats, främst gällande kommersialiteten. Förhoppningsvis kommer de problem man idag står inför lösas, men det kommer nog tyvärr ta tid.

Bilaga A

RYMDSTYRELSEN
SWEDISH NATIONAL SPACE BOARD
Ref. S. Strömberg

REGISTER OF SWEDISH OBJECTS LAUNCHED INTO OUTER SPACE

NAME	REGISTRATION NUMBER	LAUNCH DATE (AND SITE)	NODAL PERIOD			
Viking	1986-19B	February 22, 1986 (Kourou, French Guyana)	262.2 minutes			
Tele-X	1989-27A	April 2, 1989 (Kourou, French Guyana)	24 hours			
<u>Sirius 1*</u>	1989-67A	August 27, 1989 (Florida, USA)	24 hours			
Freja	1992-64A	October 6, 1992 (Jiuquan, PRC)	108.9 minutes			
Astrid	1995-2B	January 24, 1995 (Plesetsk, Russia)	105.1 minutes			
Sirius 2	1997-71A	November 12, 1997 (Kourou, French Guyana)	24 hours			
Sirius 3	1998-56B	October 5, 1998 (Kourou, French Guyana)	24 hours			
Astrid 2	1998-72B	December 10, 1998 (Plesetsk, Russia)	105.1 minutes			
Munin	2000-75C	November 21, 2000 Vandenberg Air Force Base, USA	110.5 min			
Odin	2001-07A	2001-02-20 (Svobodny, Russia)	97.09 min			

* Bought in orbit 1996.
<Bilagans innehåll>

Litteraturförteckning

Böcker

- Cheng, Bin, *Studies in International Space Law*, Clarendon Press, Oxford, (1997).
- Nyman-Metcalf, Katrin, *Activities in Space – Appropriation or Use?*, Iustus Förlag, Uppsala (1999).
- Van Traa-Engelman, H.L., *Commercial Utilization of Outer Space Law and Practice*, (1993).
- Malanczuk, Peter, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge, (1997).

Internationella överenskommelser

- Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space Including the Moon and other Celestial Bodies. London, Moskva och Washington, 27 januari 1967. UN GA Resolution 2222 (XXI) 19 december 1966, annex 610 UNTS 205; UKTS No. 10 (1968); 18 UST 2410, TIAS No. 6347. Svensk översättning återfinns i SÖ 1967:7.
- Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects. London, Moskva och Washington, 29 mars 1972. UN GA Resolution 2777(XXVI) 29 november 1971, annex; 1961 UNTS 187; UKTS No. 16 (1974); 24 UST 2389; TIAS 7762. Svensk översättning återfinns i SÖ 1976:35.
- Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space. New York, 14 januari 1975. UN GA Resolution 3235 (XXIX) annex; 1023 UNTS 15; UKTS No. 70 (1978); 28 UST 695; TIAS 8480. Svensk översättning återfinns i SÖ 1976:43.
- Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. New York, 18 december 1979. UN GA Resolution 34/68; UNTS 3; 18 *ILM* (1979) 1434.
- Paris Convention on the Regulation of Aerial Navigation, Paris 13 oktober 1919.
- Chicago Convention on International Civil Aviation, Chicago 7 december, 1944, 15 UNTS 295.
- The Moscow Nuclear Test Ban Treaty, Moskva 5 augusti 1963.
- Geneva Radio Regulations, 1959.

Agreement relating to the International Telecommunications Satellite Organisation with annexes and Operating Agreement Relating to the International Telecommunications Satellite Organisation, 27 augusti 1971, Washington; UST 3813, 4091.

Internationella dokument

United Nations Secretariat. Committee on Peaceful Uses of Outer Space, *Information furnished in Conformity with the Convention on Registration*, 19 februari 1999; ST/SG/SER.E/352.

Committee on Peaceful Uses of Outer Space Legal Subcommittee, Fortieth session, Vienna 2-12 april 2001, *Presentation of Swedish legislation on Space activities*.

Kerrest, Armel, *The Notion of Launching State in the light of current evolution of space activities*, Presentation to the United Nations Committee on Peaceful Uses of Outer Space Legal Subcommittee, Thirty-ninth session (april 2000).

Project 2001, *Legal Framework for the Commercial Use of Outer Space*, Institute of Air and Space Law & Chair of International Business Law of the University of Cologne. *Project 2001 Working Group on National Space Legislation, Need and Prospects for National Space Legislation*, Proceedings of the Project 2001-Workingshop on National Space Legislation, 5-6 december 2000, München, Germany.

FN-resolutioner

Res. 1721 (XVI) 20 december 1961.
Res. 1961 (XVIII) 13 december 1963.
Res. 1884 (XVIII) 17 oktober 1963.
Res. 2222 (XXI) 19 december 1966.

Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the exploration and Use of Outer Space, Resolution 1884 (XVIII), 17 oktober 1963, Resolution 1962 (XVIII) 13 december 1963.

Nationell Lagstiftning

Lag (1982:963) om rymdverksamhet.
Förordning om rymdverksamhet (SFS 1982:1069).
Förordning om instruktioner för rymdstyrelsen (SFS 1996:80).
The Communications Satellite Act of 1962, 87:e Kongressen, 31 augusti 1962.
The United States National Aeronautics and Space Act, (1958).

Hemsidor

www.inmarsat.org

